

**UNIVERZA V LJUBLJANI
EKONOMSKA FAKULTETA**

DIPLOMSKO DELO

PRODUKTIVNOST V DRŽAVAH V PREHODU

Ljubljana, november 2002

JANEZ KLANČAR

KAZALO

UVOD	1
1. ZAČETNE RAZMERE	4
2. UČINKI TRANZICIJE NA GOSPODARSTVO	6
2.1. PADEC BDP-JA.....	6
2.2. NEZAPOSLENOST.....	7
2.3. INFLACIJA.....	8
3. MAKROEKONOMSKA STABILIZACIJA IN	
LIBERALIZACIJA	10
3.1. STABILIZACIJA CEN.....	10
3.2. NAPREDEK NA FISKALNEM PODROČJU.....	13
3.3. TOKOVI KAPITALA.....	14
3.4. LIBERALIZACIJA MEDNARODNE TRGOVINE.....	17
4. STRUKTURNA PRILAGAJANJA IN INSTITUCIONALNE	
SPREMEMBE	19
4.1. PRIVATIZACIJA.....	21
5. PRODUKTIVNOST	25
5.1. ČLOVEŠKI KAPITAL.....	25
5.2. SEKTORSKA REALOKACIJA.....	27
5.2.1. REALOKACIJA ZAPOSLENOSTI MED SEKTORJI.....	27
5.2.2. REALOKACIJA INVESTICIJ MED SEKTORJI.....	29
5.3. GIBANJE PRODUKTIVNOSTI.....	30
5.3.1. GIBANJE PRODUKTIVNOSTI PO POSAMEZNIH SEKTORJIH.....	30
5.3.2. GIBANJE AGREGATNE PRODUKTIVNOSTI.....	31
6. VZROKI ZA RAZLIKE	34
SKLEP	36
LITERATURA	38
VIRI	40
PRILOGA	

UVOD

Padec centralno-planskega sistema nedvomno velja za enega najpomembnejših dogodkov v ekonomski zgodovini 20. stoletja. Na vrhuncu centralno-planskega sistema je skoraj pol svetovnega prebivalstva živel v tako imenovanih »socialističnih« državah in niti najhujši kritiki niso predvideli tako hitrega propada centralno-planskega sistema, kot se je zgodil v poznih 80. letih (Fischer, 2002, str. 1).

Kljub temu, da so se poizkusi nekaterih reform začeli že v 60. letih na Madžarskem, velja za prvi resen poizkus prehoda iz centralno-planskega sistema v tržno ekonomijo Poljski program ekonomskih reform iz leta 1989.

Države so od centralno-planskega sistema podedovale mnoge slabosti. Te slabosti so morale skozi proces prehoda v tržno ekonomijo odpraviti v celoti ali pa vsaj v največjem možnem obsegu. Največja pomanjkljivost je bila odsotnost institucionalne in zakonske infrastrukture (lastninske pravice), kar je zelo oteževalo prehod v tržno gospodarstvo. Izkrivljene relativne cene proizvodnih tvorcev in zato neustrezna proizvodna struktura so bile posledice odsotnosti tržnih signalov. Nepriznavanje profitnega motiva kot glavne zakonitosti tržne ekonomije je zmanjšalo inovacije, kar je na koncu vodilo do vse večjih razlik v gospodarski razvitosti socialističnih držav glede na razvite tržne ekonomije. Od glavnih pomanjkljivosti naj na tem mestu omenim še odsotnost finančnega sistema, ki bi prihranke učinkovito alociral v investicije, in politično nagnjenost k avtarkiji v okviru CMEA¹, kar je izničilo potencialne koristi od globalne mednarodne trgovine. Ob propadu centralno-planskega sistema v Vzhodni Evropi v večini držav ni bilo vprašanje, ali naj stopijo na pot tržne ekonomije ali ne, temveč kako naj to storijo (Blanchard, Froot, Sachs, 1994, str. 4).

Razlogov za ukrepanje je bilo torej več kot dovolj. Rezultati, ki so bili na posameznih področjih doseženi, pa se med državami v precejšnji meri razlikujejo. Dejstvo je, da je bila tranzicija v velikem številu držav do danes le delno uspešna in da te države čakajo še pomembne naloge, v kolikor hočejo doseči tiste bolj uspešne.

Mnogo empiričnih študij (De Melo, Denizer, Gelb, 1996; Fischer, Sahay, Vegh, 1998; Havrylyshyn, Van Rooden, 1998; Berg et al., 1999) je bilo opravljenih z namenom ugotoviti, katere so tiste spremenljivke, ki v večji meri pojasnjujejo gospodarsko rast v tranzicijskih državah ter hkrati pojasnijo večino razlik, ki so se med državami pojavile skozi proces tranzicije. Teorija endogene gospodarske rasti navaja tri spremenljivke: začetne razmere, makroekonomska stabilizacija in liberalizacija ter strukturne in institucionalne reforme.

¹ Council of Mutual Economic Assistance.

Poleg teh treh spremenljivk je za pojasnjevanje gospodarske rasti ter razlik med državami v prehodu še vedno pomemben pristop, ki temelji na produktivnosti. Avtorji nekaterih študij (De Broeck, Koen, 2000; Dolinskaya, 2002) so prišli do zaključkov, da je na gospodarsko rast (gibanje bruto družbenega proizvoda²) držav v prehodu v veliki meri vplivalo gibanje produktivnosti.

Zato je namen mojega diplomskega dela proučiti gibanje BDP-ja v tranzicijskih državah³ z vidika gibanja produktivnosti. Na tem mestu je potrebno opozoriti na probleme, ki so prisotni pri proučevanju produktivnosti in izvirajo predvsem iz merjenja le-te. Produktivnost lahko merimo kot produktivnost faktorjev (dela, kapitala) ali kot celotno faktorsko produktivnost⁴. Problem, ki nastane pri merjenju TFP v tranzicijskih državah, je odsotnost statističnih podatkov, ki bi omogočali oceno celotnega obsega kapitala v posameznih državah. Zato je izračun TFP in spremljanje njenega gibanja skozi proces tranzicije zelo težavna oziroma praktično skoraj neizvedljiva naloga. V tem primeru je potrebno izbrati drugačen koncept merjenja produktivnosti. Izberemo lahko koncept, ki temelji na produktivnosti dela. Seveda se pojavi vprašanje, ali koncepta dajeta primerljive rezultate. Odgovor na to sta podala De Broeck in Koen (2000, str. 13), ki sta v svoji analizi ugotovila, da so rezultati pri proučevanju produktivnosti zelo podobni⁵ in primerljivi, ne glede na to, ali kot mero za produktivnost uporabimo produktivnost dela ali TFP. Zaradi teh razlogov bom v diplomskem delu kot mero produktivnosti uporabil produktivnost dela⁶.

V diplomskem delu bom poskušal obravnavati oba pristopa. V prvem delu bo poudarek na spremenljivkah, ki jih predlaga endogena teorija gospodarske rasti, s tem da bodo posebej omenjeni tudi vplivi nekaterih spremenljivk na produktivnost (tokovi kapitala, napredek na fiskalnem področju, strukturne reforme, privatizacija). V drugem delu pa bom obravnaval problematiko produktivnosti ter nekatere faktorje, ki so nekako značilni zanjo (človeški viri, realokacija proizvodnih dejavnikov, investicije). Zgradba diplomskega dela bo torej naslednja: v prvem poglavju so opisane začetne razmere, ki prikazujejo, s kakšno zapuščino centralno-planskega sistema so posamezne države vstopile v proces prehoda v tržno gospodarstvo. Drugo poglavje je namenjeno prikazu vpliva tranzicije na gospodarstvo. Tu prikažem vpliv tranzicije na glavne makroekonomske agregate (BDP, nezaposlenost, inflacija). Ko se je proces prehoda pričel, so imele države na voljo dve možnosti oživljanja gospodarstva. Odločale so se med »postopnostjo korakov« in »šok terapijo« (Fischer, Sahay, 2000, str. 11). Neglede na to, katero možnost so izbrale, so bili

² V nadaljevanju BDP.

³ Analiza se bo v večji meri nanašala predvsem na skupine držav, ne pa na posamezne države. Proučeval bom tri skupine držav: CEEC5 (Češka, Madžarska, Poljska, Slovaška, Slovenija), baltske države (Estonija, Latvija, Litva) ter države nekdanje Sovjetske zveze (države CIS).

⁴ Total Factor Productivity – TFP.

⁵ Vrednosti so pri produktivnosti dela glede na TFP nekoliko nižje.

⁶ V nadaljevanju bom uporabljal besedo produktivnost. Povsod, kjer ne bo posebej poudarjeno bo to pomenilo produktivnost dela.

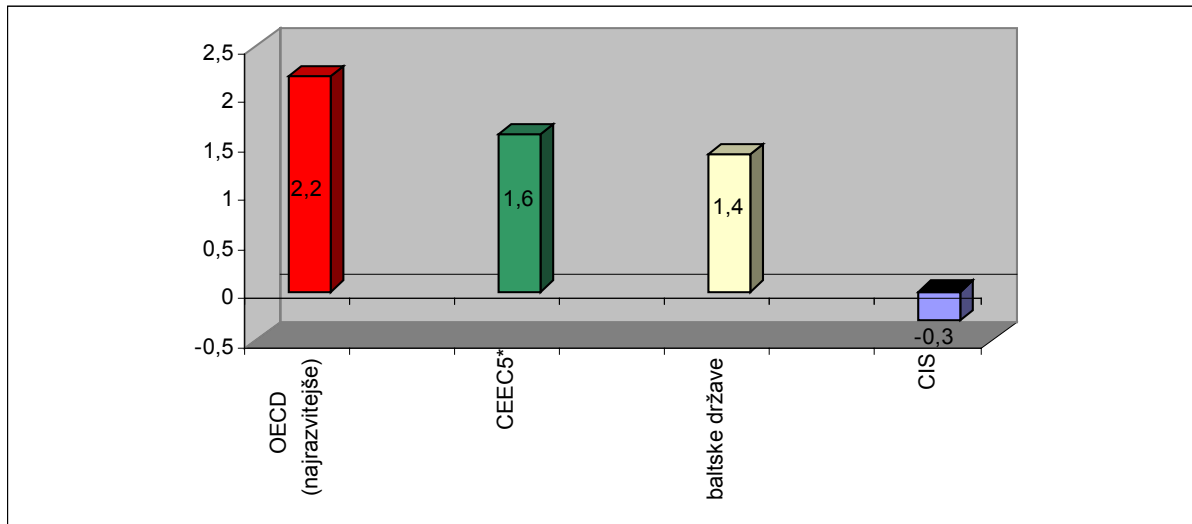
elementi tranzicije jasno določeni. Tranzicija naj bi bila sestavljena iz naslednjih elementov (Jazbec, 2001, str. 13): stabilizacija na makroekonomskem področju, liberalizacija (cen, trgovine) in institucionalne reforme. Tretje poglavje je tako namenjeno stabilizaciji in liberalizaciji. V tem poglavju so že omenjeni nekateri dejavniki, ki imajo vpliv na produktivnost. Ko so države stabilizirale svoja gospodarstva ter naredile napredek na področju liberalizacije, je bil čas za pričetek uvajanja strukturnih in institucionalnih reform. Temu je namenjeno četrto poglavje. Tudi tu bom prikazal vpliv nekaterih dejavnikov na produktivnost. V petem poglavju se osredotočim na gibanje produktivnosti skozi obdobje tranzicije. Omenjeni bodo nekateri pomembni dejavniki, ki so poleg tistih omenjenih, v tretjem in četrtem poglavju, vplivali na njen padec, ter tudi tisti, ki so povzročili, da se je krivulja gibanja produktivnosti po začetnem padcu obrnila v naraščanje. Poleg tega je to poglavje namenjeno primerjavi gibanja produktivnosti med posameznimi skupinami držav. Šesto poglavje je namenjeno obravnavi vzrokov za razlike v produktivnosti ter posledično gospodarski rasti med posameznimi skupinami držav. V tem poglavju bom prikazal, kateri od dejavnikov so imeli največjo težo pri pojasnjevanju gospodarske rasti ter razlik med državami. Na koncu diplomskega dela je podan sklep, v katerem so povzete vse pomembnejše ugotovitve, do katerih sem prišel skozi diplomsko delo.

1. ZAČETNE RAZMERE

Kljub podobnostim v ekonomskih sistemih ter značilno visokim stopnjam investiranja v človeški kapital so se države že na začetku prehoda v tržno gospodarstvo razlikovale med seboj po ekonomskih karakteristikah (Tabela 1 v prilogi). Države CIS so bile za razliko od baltskih držav in držav CEEC5 najmanj seznanjene s tržno orientiranimi institucijami. Glavni vzrok za to je bil, da so bile od 20 do 30 let dlje pod okriljem socialističnega sistema. Pri zalogah naravnih virov je bilo stanje ravno nasprotno, saj so bile države CIS (posebno Azerbajdžan, Kazahstan, Rusija in Turkmenija) bogatejše od ostalih dveh skupin držav. Raven bruto domačega proizvoda na prebivalca (BDP p.c.) je med državami zelo variirala. Najvišjo raven so imele države CEEC5, najnižjo pa države CIS. Baltske države so imele sicer nižjo raven BDP p.c. kot države CEEC5, na drugi strani pa občutno višjo kot države CIS. Običajno so imele države z nižjo ravnjo BDP p.c. višji delež kmetijstva v bruto družbenem proizvodu. Navezanost na trgovske poti znotraj regije je bila največja v baltskih državah, sledile so države CIS in CEEC5. Vendar se je kasneje pokazalo, da so baltske države in države CEEC5 hitreje in lažje preusmerile trgovino proti razvitim državam, predvsem zaradi ugodnejše geografske lege. Fischer in Sahay (2000) ugotavljata, da so bila neravnotežja na makroekonomskem področju največja v državah CIS.

Če se osredotočim na produktivnost, lahko ugotovim, da za nekdanje socialistične države veljajo nekatera dejstva, ki so zanje značilna. Gospodarska rast je v teh državah poenjala že pred začetkom ekonomske transformacije. Glavni razlog za to je bil, da je gospodarska rast socialističnih držav temeljila predvsem na večji mobilizaciji proizvodnih tvorcev, namesto na povečanju produktivnosti. Teorija gospodarske rasti že dolgo navaja dejstvo, da gospodarska rast, ki temelji zgolj na povečevanju le-teh, na dolgi rok ni trajna. V socialističnih državah je bila prisotna prekomerna akumulacija kapitala, kar je botrovalo neučinkoviti alokaciji le-tega. Poleg tega Dolinskaya (2002, str. 2) ugotavlja, da je bil kapital v socialističnih državah relativno slab nadomestek za delovno silo. Zato se je produktivnost v teh državah začela zniževati že približno dve desetletji pred začetkom tranzicije. V obdobju 1980-1989 je bila rast produktivnosti že zelo nizka, v državah CIS celo negativna (Slika 1). Stanje na tem področju se je z začetkom tranzicije seveda še poslabšalo.

Slika 1: Povprečna stopnja rasti produktivnosti za skupine tranzicijskih držav ter primerjava z najrazvitejšimi državami OECD v obdobju 1980-1989 (v %)

*- podatki za Slovenijo niso vključeni

Vir: De Broeck, Koen, 2000, str. 23-24; De Broeck, Koen, 2000a, str. 22; Rutkowski, 1995, str. 2; avtorjevi izračuni.

Mnenja o pomembnosti začetnih razmer za pojasnjevanje gospodarske rasti so različna. Na splošno soglašajo glede tega, da so začetne razmere pomembne za pojasnjevanje začetnega padca BDP-ja. Vpliv neugodnih začetnih razmer je kasneje mogoče odpraviti z ustrezno stabilizacijo in uvajanjem institucionalnih reform (Fischer, Sahay, 2000, str. 16).

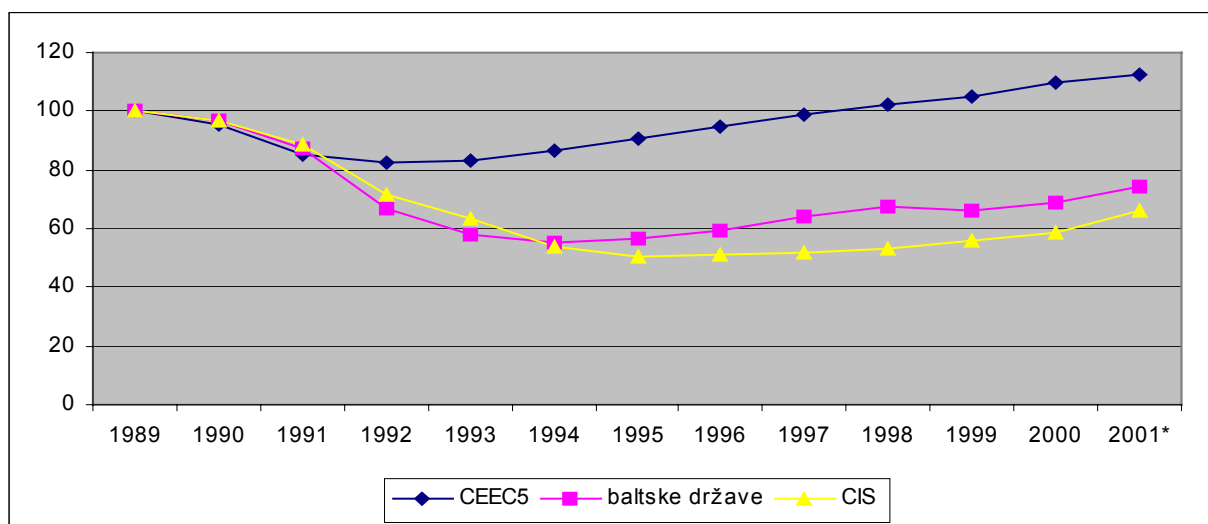
2. UČINKI TRANZICIJE NA GOSPODARSTVO

Prehod iz centralno-planskega v tržno gospodarstvo je v tranzicijskih državah pustil nekaj bolečih posledic. Te posledice so vidne na nekaterih najpomembnejših makroekonomskih agregatih, kot so BDP, brezposelnost in inflacija. BDP je v vseh državah močno padel, pojavil se je problem brezposelnosti (države ga prej niso poznale), le-ta je močno narasla, največji problem v tranzicijskih državah pa je predstavljala visoka in neukrotljiva inflacija.

2.1. PADEC BDP-ja

Vse tranzicijske države so se po uvedbi ekonomskih reform soočile z velikim padcem bruto družbenega proizvoda. Magnituda in trajanje recesije sta bila v različnih skupinah držav različna (Dolinskaya, 2002, str. 1). Kot je razvidno iz Slike 2, je bil padec BDP-ja v državah CIS (več kot 50 %) skoraj dvakrat tolikšen kot v državah CEEC5 (približno 25 %). BDP v baltskih državah je v tem času padel za približno 43 %.

Slika 2: Realna rast BDP-ja v tranzicijskih državah
(indeks, 1989 = 100)

*- ocena

Vir: A Decade of Transition - Regional Monitoring Report no. 8, 2001, Trends in Transition Proces, EBRD, 2001, str. 21.

Najprej so najnižjo točko dosegle države CEEC5, in sicer leta 1992, zatem so leta 1994 sledile baltske države in leta 1995 še države CIS. Po letu 1995 se je v vseh skupinah držav začel BDP povečevati, vendar je bila rast zelo počasna. Le države iz

skupine CEEC5, z izjemo Češke, so imele v letu 2000 višjo raven BDP-ja kot v letu 1989, ki velja za predtranzicijsko leto (Tabela 2 v prilogi). Ostale države bodo morale vložiti še veliko truda, da dosežejo to raven.

2.2. NEZAPOSLENOST

Velik problem v tranzicijskih državah je predstavljal podizkoriščenost delovne sile. Te države so zato v procesu tranzicije izkazovale visoke stopnje odkrite brezposelnosti. Eden od razlogov za to je, da so se prej skrite oblike brezposelnosti razkrile in pokazale kot odkrite oblike brezposelnosti (Senjur, 1993, str. 146-147). Stopnjo registrirane brezposelnosti prikazuje Tabela 1. Brezposelnost se je v zadnjem desetletju v tranzicijskih državah močno povečala. Zanimivo je, da države CIS in baltske države beležijo v začetnih letih tranzicije nižjo stopnjo brezposelnosti kot države CEEC5.

Tabela 1: Stopnja registrirane brezposelnosti v tranzicijskih državah (v %)

Država	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Češka	4,1	2,6	3,5	3,2	2,9	3,5	5,2	7,5	9,4	8,8
Madžarska	8,2	9,3	11,9	10,7	10,2	9,9	8,7	7,8	7,0	9,0
Poljska	12,3	14,3	16,4	16,0	14,9	13,2	8,6	10,4	13,0	15,0
Slovaška	9,5	10,4	14,4	14,6	13,1	12,8	12,5	15,6	19,2	17,9
Slovenija	7,3	8,3	9,1	7,4	7,3	7,3	7,1	7,6	7,4	7,2
Estonija	6,6	7,6	9,8	10,0	9,7	9,9	12,3	13,8
Latvija	0,6	3,9	8,7	16,7	18,1	19,4	14,8	14,0	14,4	13,2
Litva	0,3	1,3	4,4	3,8	17,5	16,4	14,1	13,3	14,1	15,4
Armenija	...	3,5	6,3	5,8	8,4	10,1	11,3	8,9	11,6	10,9
Azerbaidžan	...	15,4	9,6	10,4	11,7	12,1	12,7	12,9	13,9	13,4
Belorusija	0,1	0,5	1,4	2,1	2,7	3,9	2,8	2,3	2,1	2,1
Gruzija	0,1	5,4	9,1	3,6	3,1	2,8	7,5	14,7	14,9	10,3
Kazahstan	0,1	0,4	0,6	7,5	11,0	13,0	13,0	14,0	14,1	6,0
Kirgizija	...	0,1	...	3,1	4,4	6,0	4,3	4,3	5,4	5,6
Moldavija	0,0	0,7	0,7	1,1	1,4	1,8	1,5	1,9	2,0	2,2
Rusija	...	5,3	6,0	7,8	9,0	9,9	11,2	13,3	11,7	9,7
Tadžikistan	0,0	0,3	0,8	1,2	1,3	1,6	1,8	1,8	1,8	2,5
Ukrajina	0,0	0,2	0,3	0,3	0,5	1,3	2,3	3,7	4,3	4,2
Uzbekistan	...	0,1	0,3	0,4	0,4	0,4	0,4	0,5	0,6	0,6

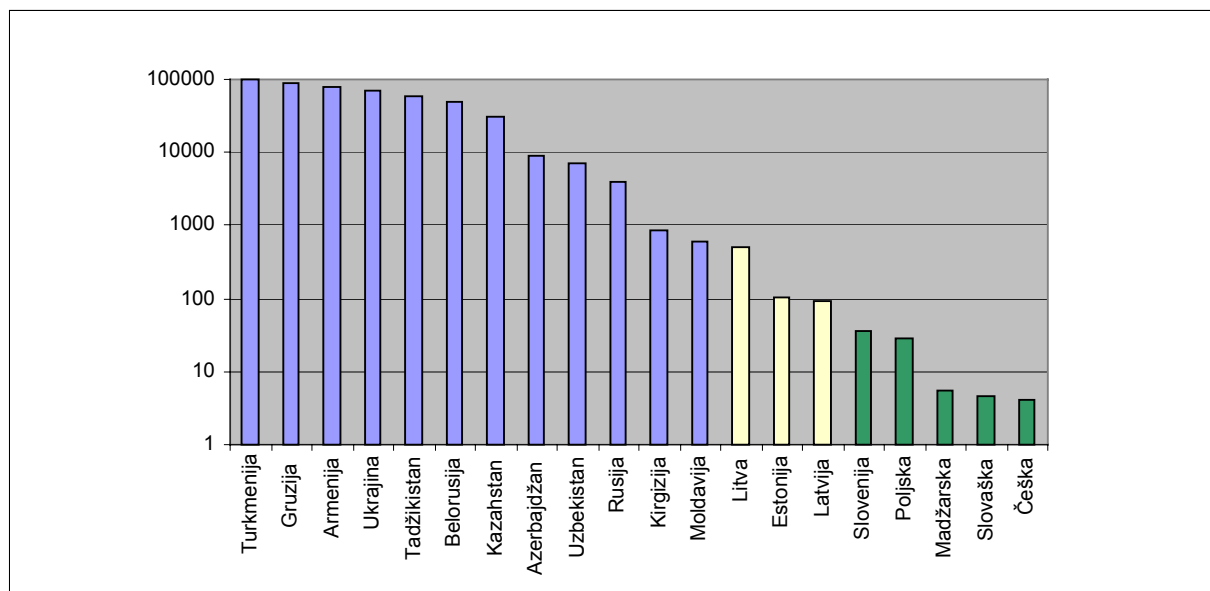
Vir: World Economic Outlook, 1998, str. 109; EBRD Transition report, 2000, str. 132-229; EBRD Transition report 200, str. 112-213.

Vendar je potrebno pri teh podatkih upoštevati, da se je v baltskih državah in državah CIS okrevanje gospodarstva začelo kasneje ter tudi, da se je zaloga delovne sile, podedovana iz centralno-planskega sistema, kopičila tudi skozi obdobje tranzicije. Prej skrite oblike brezposelnosti so v teh dveh skupinah držav vidne šele v zadnjih letih (Keller, Schiff, 2001, str. 14-15).

2.3. INFLACIJA

Po pričetku tranzicije se je v vseh državah pojavila težnja oziroma potreba po liberalizaciji cen. Inflacija je bila v večini držav že prisotna, v ostalih državah pa je predstavljala resno grožnjo. Inflacijske stopnje so bile pred pričetkom stabilizacijskih programov v posameznih državah različne, v veliki večini držav pa je cenovni liberalizaciji sledila visoka inflacija, ki je v nekaterih državah prešla v hiperinflacijo (Gruzija). Kumulativno povečanje ravni cen⁷ v prvih petih letih tranzicije je bilo po posameznih državah zelo različno (Slika 3); raven cen glede na predtranzicijsko obdobje se je na Poljskem povečala za 14,4-krat, v Latviji za 80-krat, v Rusiji za skoraj 2000-krat, v Gruziji, ki se je soočala s hiperinflacijo, pa za kar 86000-krat glede na obdobje pred prehodom v tržno gospodarstvo (Koen, De Masi, 1997, str. 5).

Slika 3: Kumulativno povečanje ravni cen v tranzicijskih državah v prvih petih letih tranzicije (logaritemska skala)

Vir: Koen, De Masi, 1997, str. 6.

⁷ Raven cen je merjena z indeksom cen življenjskih potrebščin (Consumer Price Index – CPI).

Do leta 1998 so v večini držav uspeli inflacijo znižati na enoštevilčno, v vsaj treh državah pa je bila prisotna deflacija. Države CEEC5 so imele v povprečju najnižje stopnje inflacije. Tudi večina držav CIS je na tem področju dosegla dobre rezultate, vendar pa se je po ruski finančni krizi leta 1998 povprečna raven cen v državah CIS zopet povečala. K temu povečanju sta največ prispevali Rusija in Belorusija. V zadnjih letih dosegajo na področju inflacije najboljše rezultate države, ki imajo denarno upravo⁸ (Fischer, Sahay, 2000, str. 6).

⁸ Estonija in Litva.

3. MAKROEKONOMSKA STABILIZACIJA IN LIBERALIZACIJA

Tranzicijske države so se morale na začetku prehoda odločiti za makroekonomsko stabilizacijo in liberalizacijo. To je bil pogoj za kasnejše uvajanje institucionalnih reform. Nekaterе države so se poslužile zgodnjih in radikalnih ukrepov, druge so se odločile za postopno implementacijo ekonomskih politik na tem področju. Liberalizacija in privatizacija naj bi potekali tudi brez predhodne stabilizacije cen, vendar se je kasneje v praksi pokazalo, da je stabilizacija nujno potreben, čeprav ne zadosten pogoj za učinkovit prehod iz centralno-planskega v tržno gospodarstvo.

3.1. STABILIZACIJA CEN

Ne glede na medsebojne razlike na drugih področjih, so imele tranzicijske države podobne izkušnje z inflacijo. Visoka inflacija je bila in je še vedno glavni problem v teh državah. V proces tranzicije so države vstopile s podedovano inflacijo, ki sta jo povečevali še liberalizacija in privatizacija. Glavni viri inflacije so bili: povečana rast denarja, visoka rast plač, apreciacija realnega deviznega tečaja in spremembe relativnih cen.

Za uspešno stabilizacijo je potrebno predhodno ugotoviti in odpraviti vzroke inflacije. Če to ni narejeno, tudi najboljša stabilizacijska politika ne vodi do uspešne stabilizacije gospodarstva in njegove dolgoročne rasti. Vzroka za inflacijo sta lahko dva (Jazbec, 2001, str. 3-4):

- fiskalni: financiranje proračunskega primanjkljaja s pomočjo tiskanja denarja vodi do inflacije. Vendar pa sam proračunski primanjkljaj ni vzrok za inflatorno kreiranje denarja. Pomembni so vzroki, ki vodijo do proračunskega primanjkljaja, zato jih je potrebno odpraviti;
- plačilno-bilančni: neugodno stanje plačilne bilance lahko povzroči deprecijacijo deviznega tečaja, kar lahko slabo vpliva na inflacijo in proračun.

Za uspešnost stabilizacijskega programa je pomembno, da ljudje temu programu verjamejo in da so zaradi njegove uvedbe pripravljeni spremeniti svoje obnašanje. Če je program kredibilen, je mogoče inflacijo znižati hitro in brez večjih izgub pri BDP-ju. V nasprotnem primeru so izgube lahko velike. Večjo kredibilnost stabilizacijskega programa se lahko doseže tudi z izbiro pravnega nominalnega »sidra«, ki je tudi eden izmed potrebnih pogojev za stabilizacijo. Tu gre za to, da naj bi določene spremenljivke, vsaj na dolgi rok, konvergirale proti prej določenim vrednostim teh

sider. Za sidro se v glavnem uporabljata nominalni devizni tečaj in ponudba denarja. Izbira nominalnega sidra je odvisna od (Jazbec, 2001, str. 6-7):

- vzroka inflacije: če je inflacija posledica pokrivanja proračunskega primanjkljaja s tiskanjem denarja, je najbolj verjetno, da bo uporabljen stabilizacijski program temeljil na ponudbi denarja. Centralna banka zmanjša stopnjo rasti denarja in tako odpravi vzrok inflacije. Če je inflacija posledica plačilno-bilančnih težav, potem stabilizacijski program temelji na deviznem tečaju. Potrebno je fiksirati nominalni devizni tečaj ter tako zmanjšati nestabilnost na deviznem trgu in umiriti inflacijo;
- dojemanja ljudi o inflaciji: ljudje se vsak dan srečujejo z inflacijo in se ji poskušajo prilagajati. Spreminjajo svoje obnašanje, da bi se izognili izgubi svojega premoženja. Zaradi tega se poveča obtočna hitrost denarja, plače in cene se indeksirajo, za ohranjanje vrednosti denarja se uporabljajo tuje valute. Naloga stabilizacijskega programa je, da takšno obnašanje spremeni, saj se drugače inflacija ne zniža. V takšnem primeru je nominalni devizni tečaj boljše sidro, saj lahko ljudje vsakodnevno spremljajo njegovo gibanje in tako ugotavljajo uspešnost stabilizacije.

Na vprašanje, katero sidro je primernejše, je težko odgovoriti. Vsako ima svoje prednosti in slabosti. Stabilizacijski program, ki temelji na deviznem tečaju, je bolj kredibilen in lahko hitreje odpravi inflacijo. Pri tem programu naj bi bile manjše tudi izgube BDP-ja. Slabost je v tem, da se recesija, ki je posledica stabilizacije, pojavi šele kasneje, zato lahko povzroči nezaupanje ljudi, ki lahko kaj hitro spremenijo svoje obnašanje. Denarni stabilizacijski program je lahko manj kredibilen, saj so rezultati vidni šele po določenem obdobju, pa tudi izgube v BDP-ju so pri tem programu običajno večje. Pozitivna stran tega programa pa je, da se recesija pojavi že na samem začetku uvedbe programa (Jazbec, 2001, str. 8).

Večina tranzicijskih držav je za zmanjšanje inflacije uporabila stabilizacijo s programom deviznega tečaja (Tabela 2). Večina držav je zato izbrala fiksni režim deviznega tečaja. Nekatere države pa so izbrale fleksibilen režim deviznega tečaja, kar ustreza stabilizaciji z denarnim programom. Glavni razlog za takšno odločitev je bilo pomanjkanje deviznih rezerv, ki so poglavitne za vzdrževanje deviznega tečaja na fiksni ravni.

Najboljši primer, da je lahko uspešna tudi stabilizacija z denarnim programom, je lahko Slovenija, ki je uspela inflacijo znižati in obdržati na dokaj nizki ravni predvsem z restriktivno in kredibilno monetarno politiko (Jazbec, 2000, str. 118).

Tabela 2: Stabilizacijski programi v tranzicijskih državah

Država	Pričetek stabilizacije	Režim deviznega tečaja	Letna stopnja inflacije*
Češka	januar 1991	fiksen	45,5
Madžarska	marec 1990	fiksen	26,0
Poljska	januar 1990	fiksen	1096,1
Slovaška	januar 1991	fiksen	45,9
Slovenija	februar 1992	fleksibilen	288,4
Estonija	junij 1992	fiksen ⁹	1085,7
Latvija	junij 1992	fleksibilen/fiksen ¹⁰	817,8
Litva	junij 1992	fleksibilen/fiksen ¹¹	708,7
Armenija	december 1994	fleksibilen/fiksen ¹⁰	1884,5
Azerbaidžan	januar 1995	fleksibilen/fiksen ¹⁰	1651,0
Belorusija	november 1994	fleksibilen/fiksen ¹⁰	2179,8
Gruzija	september 1994	fleksibilen/fiksen ¹⁰	56476,2
Kazahstan	januar 1994	fleksibilen/fiksen ¹⁰	2315,4
Kirgizija	maj 1993	fleksibilen/fiksen ¹⁰	934,0
Moldavija	september 1993	fleksibilen	1089,7
Rusija	april 1995	fleksibilen/fiksen ⁹	218,4
Tadžikistan	februar 1995	fleksibilen	73,0
Turkmenija
Ukrajina	november 1994	fleksibilen/fiksen ⁸	645,1
Uzbekistan	november 1994	fleksibilen	1555,1

*- letna stopnja inflacije pred uvedbo stabilizacijskega programa

Vir: Fischer, Sahay, 2000, str. 35.

Na začetku tranzicije se je inflacija v večini držav zelo povečala. Tu so izstopale le države CEEC5, ki so v povprečju beležile najnižje stopnje inflacije. V drugih dveh skupinah držav je liberalizacija cen povzročila skokovit porast ravni cen, ki pa se je do leta 1996 nekako ustalila na sprejemljivi ravni. Liberalizacija cen je pomenila le enkratno povišanje ravni cen.

⁹ Denarna uprava.

¹⁰ Latvija ima fiksen režim deviznega tečaja od februarja 1994, Rusija pa od julija 1995.

¹¹ Države so leta 1995 zamenjale fleksibilen režim deviznega tečaja z fiksnim; njihove valute so večinoma vezane na ameriški dolar.

3.2. NAPREDEK NA FISKALNEM PODROČJU

V vseh tranzicijskih državah so se srečevali s podobnimi problemi pri uravnavanju makroekonomske nestabilnosti. Le-ta je bila predvsem posledica ohlapne in nejasne fiskalne politike; nejasna vloga države, nejasnosti pri vladnih operacijah, neučinkovitost javnih storitev ter odsotnost politik, ki bi podpirale hitrejši razvoj zasebnega sektorja.

Fiskalno neravnovesje (največkrat deficit) je zaskrbljujoče predvsem zaradi tega, ker zmanjšuje sredstva, namenjena investicijski dejavnosti. Kadar postane deficit dolgotrajen, vodi k povečanju javnega dolga, katerega servisiranje postane v takih razmerah vedno težje. To zelo ogroža doseženo stabilnost na makroekonomskem področju.

Tabela 3: Fiskalno neravnovesje v tranzicijskih državah (v % BDP-ja)

Država	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000*
Češka	-1,9	-2,1	0,5	-1,2	-1,8	-1,2	-2,1	-2,0	-3,3	-4,2
Madžarska	-3,0	-6,9	-6,6	-8,3	-7,1	-3,1	-4,6	-5,6	-5,6	-3,6
Poljska	-2,1	-8,0	-2,4	-2,0	-2,7	-2,5	-1,7	-3,2	-3,3	-3,0
Slovaška	...	-11,9	-6,0	-1,3	2,0	-1,3	-4,9	-5,0	-3,6	-3,3
Slovenija	2,6	0,2	0,6	-0,2	0,0	0,3	-1,2	-1,4	-0,9	-1,0
Estonija	...	-0,3	-0,7	1,3	-1,2	-1,5	2,4	-0,3	-4,6	-1,2
Latvija	...	-0,8	...	-4,0	-3,3	-1,3	1,4	-0,8	-4,2	-2,7
Litva	...	0,5	-5,3	-4,8	-4,5	-4,6	-1,9	-5,8	-8,6	-3,3
Armenija	-1,9	-37,6	-54,7	-16,4	-11,1	-9,3	-6,7	-3,7	-5,9	-6,3
Azerbaidžan	...	3,5	-15,3	-11,4	-4,3	-2,6	-2,8	-4,2	-5,4	-7,7
Belorusija	...	-2,8	-5,2	-2,6	-1,9	-1,6	-1,2	-0,6	-5,6	-4,5
Gruzija	-3,0	-34,5	-26,2	-16,5	-5,3	-4,5	-5,0	-6,5	-6,7	-0,2
Kazahstan	-7,9	-7,3	-4,1	-7,1	-2,2	-3,0	-3,7	-7,7	-5,3	-6,3
Kirgizija	...	-17,6	-14,4	-7,7	-13,5	-6,3	-5,7	-11,2	-12,8	-7,2
Moldavija	0,0	-23,9	-7,5	-9,1	-5,8	-6,6	-6,8	-3,3	-3,2	-2,9
Rusija	...	-18,4	-7,3	-10,4	-5,8	-9,5	-7,5	-8,0	-1,0	2,0
Tadžikistan	-20,2	-31,2	-20,9	-10,5	-11,2	-5,8	-3,4	-3,8	-3,1	-1,4
Turkmenija	3,0	13,3	-4,1	-1,4	-1,6	-0,8	0,0	-2,7	0,9	0,2
Ukrajina	...	-24,0	-16,2	-8,7	-4,9	-3,2	-5,6	-3,0	-2,5	-1,5
Uzbekistan	-3,6	-12,2	-10,4	-6,1	-4,1	-7,3	-2,8	-3,0	-1,8	-3,0

*-ocena

Vir: World Economic Outlook, 1998, str. 98; EBRD Transition Report 2001, str. 112-213.

Iz Tabele 3 je razvidno, da so države na tem področju naredile velik napredek, vendar pa v nekaterih državah še obstajajo primanjkljaji, ki so preveliki. Problem predstavljajo predvsem tisti primanjkljaji ki so posledica večanja porabe in povečevanja odhodkov, ne pa posledica povečanja investiranja. Države CEEC5 in baltske države na splošno dosegajo boljše rezultate. Razlog je predvsem približevanje članstvu v Evropski uniji (EU).

Pravilna fiskalna politika veliko pripomore k začetni makroekonomski stabilizaciji. Tranzicijske države se morajo v prihodnjem obdobju osredotočiti na tako fiskalno politiko, ki bo vzdrževala dosežene makroekonomske rezultate, hkrati pa povečevala učinkovitost gospodarstva. Pomembna je proračunska podpora večji konkurenčnosti gospodarstva ter večji prodornosti na tuje trge, kar se bo odražalo v večji produktivnosti gospodarstva. Te tako imenovane »reformе druge generacije¹²« so ključnega pomena za povečanje učinkovitosti in za večjo rast produktivnosti, kar bo na koncu vodilo k povečanju BDP-ja in boljši kakovosti življenja v tranzicijskih državah.

3.3. TOKOVI KAPITALA

Tokove kapitala¹³ omenjam na tem mestu predvsem zato, ker so dober pokazatelj napredka na makroekonomskem področju in v tranziciji nasploh. Poleg tega naj bi prispevali k večji produktivnosti v gospodarstvu, čeprav obstajajo tudi drugačna mnenja.

Proučevanje kapitalskih tokov, predvsem tujih direktnih investicij, v tranzicijske države je težka naloga. To pa zaradi tega, ker v teh državah številni ekonomski, institucionalni, pravni in politični dejavniki vplivajo na investitorjevo odločitev o izbiri države, velikosti investicije in obdobja, v katerem bo uresničil investicijo.

Tokovi tujih direktnih investicij so močno odvisni od razmer v državi prejemnici. Na tokove najbolj vplivajo naslednji dejavniki (Abed, Davoodi, 2000, str. 31):

- naravni viri: države, ki so bogate z naravnimi viri naj bi pritegnile neprimerno več investicij te vrste, kot pa država ki teh bogastev nimajo;
- rast plač v državi prejemnici: rast plač je pomemben kazalec stroškov dela, pa tudi kazalec makroekonomske stabilnosti. Prekomerna rast plač je negativno povezana s pritoki tujih direktnih investicij v državo;

¹² Gre predvsem za reforme na področju davčne zakonodaje, izobraževanja, zdravstva ter socialne varnosti.

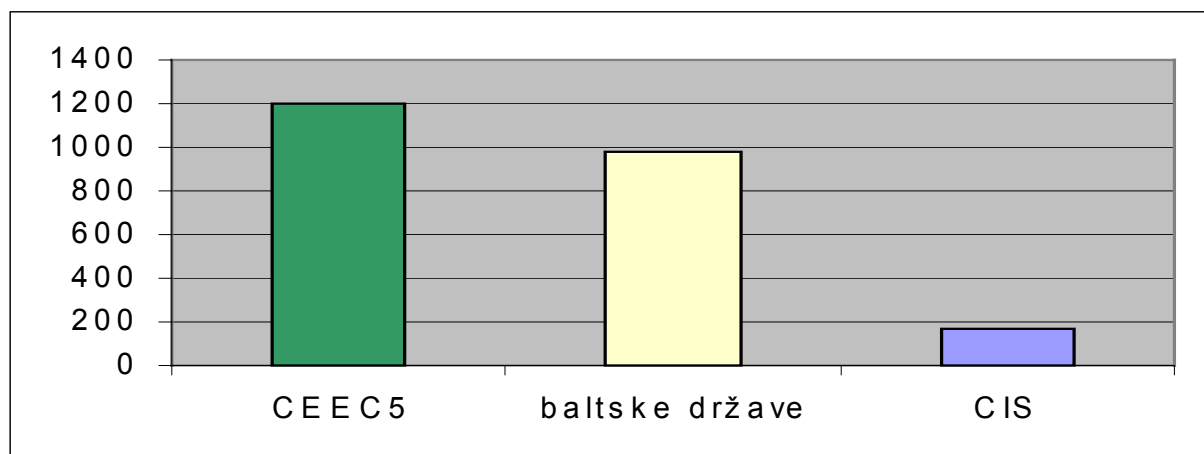
¹³ Kapital lahko prihaja v državo prejemnico v več oblikah. Osredotočil se bom predvsem na tuje direktne investicije.

- usposobljenost delovne sile: države z bolj usposobljeno delovno silo lahko pričakujejo večje prilive tujih direktnih investicij, ker dajejo tujci velik poudarek komplementarnosti delovne sile v državi prejemnici z delovno silo iz matične države;
- korupcija: korupcija, ki predstavlja »dodatni davek« tujim investitorjem pred prihodom v neko državo, zavira prilive tujih direktnih investicij;
- strukturne reforme: napredek pri strukturnih reformah ima pozitiven učinek na tokove tujih direktnih investicij, saj zagotavlja ugodno poslovno klimo, spoštovanje lastninskih pravic ter liberalizacijo trgovine in deviznega tečaja.

Pritoki tujih direktnih investicij v tranzicijske države so bili pred uvedbo tržnih reform praviloma majhni ali pa jih sploh ni bilo. Razlog za to je predvsem, da so investitorji čakali na makroekonomsko stabilizacijo in oživljanje gospodarstva.

Tokovi tujih direktnih investicij so bili neenakomerno porazdeljeni med posameznimi skupinami držav (Slika 4), pa tudi znotraj posameznih skupin je prišlo do velikih razlik (Tabela 3 v prilogi). Največ tujih direktnih investicij je bilo v državah CEEC5 in baltskih državah. Med temi državami izstopata predvsem Češka in Madžarska, ki sta prejeli daleč največ tujih direktnih investicij na prebivalca. To je verjetno tudi posledica take izbire privatizacijskega programa, ki je omogočal tujcem, da so kupovali podjetja. Države CIS so za razliko od drugih dveh skupin prejele daleč najmanj tujih direktnih investicij na prebivalca.

Slika 4: Kumulativni prilivi tujih direktnih investicij na prebivalca v tranzicijske države v obdobju 1989-2000 (v USD)

Vir: EBRD Transition Report, 2000, str. 132-229.

Razlogi za to so seveda lahko različni, predvsem pa sta pomembna dva. Prvič, države CEEC5 in baltske države so s svojo usmerjenostjo proti Evropi in približevanju EU, postale za investitorje bolj privlačne kot države CIS. Drugič, hitrejše uvajanje strukturnih reform in njihova večja kakovost sta predstavljala prednost za prvi dve skupini držav. Neprivlačna poslovna klima in politično precej nestabilne razmere so v državah CIS negativno vplivale na pritoke tujih direktnih investicij.

Sedaj, ko sem predstavil tokove tujih direktnih investicij in dejavnike, ki so vplivali na njihov obseg in razporeditev, je potrebno reči še nekaj o vplivu tujih direktnih investicij na državo prejemnico.

V današnjem času je zelo aktualna razprava o učinkih tujih direktnih investicij na državo prejemnico. Največje stroške povezujejo kritiki z negativnimi učinki na plačilno bilanco, čeprav nekatere analize kažejo, da tuje direktne investicije na splošno bolj povečujejo izvoz države gostiteljice kot njen uvoz (Stare, 2000, str. 137). Tuje direktne investicije naj bi zmanjševale gospodarsko rast, ter v povezavi z dodatnim zadolževanjem, povzročale nadaljno prodajo državnega premoženja. Negativne učinke vidijo kritiki tudi na področju zaposlenosti. Tuji lastniki naj bi imeli manj posluha za ohranjanje zaposlenosti v podjetjih, saj je njihovo glavno vodilo čim večji dobiček. Zaposlenost se zmanjša tudi pri domačih dobaviteljih, ki morajo zaradi izgube naročil obseg zaposlenih zmanjšati. Tuja podjetja namreč material za proizvodnjo dobivajo iz matične države. Kritike se nanašajo tudi na preveliko tržno moč tujih podružnic na domačem trgu zaradi oligopolizacije, kritiki pa omenjajo kot slabost tujih direktnih investicij potencialen negativen učinek le-teh na nacionalno ekonomsko politiko in suverenost. Podjetju v katerem je prisoten tuj kapital po besedah kritikov ne preostane drugega, kot da ostane lokalna podružnica. O tem, kaj bo proizvajalo, kolikšni bodo dobički, kje bodo nastajali ter kam bodo razporejeni, se bo odločalo drugje. Kritiki poudarjajo tudi dejstvo, da če država želi prisotnost tujega kapitala, naj se tujcem ne prodajajo uspešna domača podjetja, ampak naj tujci v državo investirajo v obliki *greenfield*¹⁴ investicij.

Čeprav so mnenja glede stroškov in koristi tujih direktnih investicij za državo prejemnico različna, vse bolj prevladuje mnenje da koristi presegajo stroške. Stare (2000, str. 138) navaja, da gre pri tujih direktnih investicijah za cel niz učinkov, ki so medsebojno prepleteni. Tuje direktne investicije so lahko pomemben kanal za prenos tehnologije v državo gostiteljico v najširšem pomenu besede, kar pa ne vključuje le tehničnih procesov in postopkov, temveč tudi organizacijska, menedžerska, marketinška in druga profesionalna znanja ter inovacijske sposobnosti. Poleg tega tuje podružnice prispevajo k zaostrovanju konkurence na domačem trgu, kar izboljša učinkovitost domačih proizvajalcev. De Broeck in Koen (2000a, str. 11) navajata, da so bile tuje direktne investicije na Poljskem tisti dejavnik, ki je v največji meri rešil

¹⁴ Oblika tujih direktnih investicij, kjer gre za ustanovitev novega podjetja.

problem pomanjkanja kapitala. Sektorji, ki so prejeli največ tujih direktnih investicij so tudi najbolj povečali produktivnost. Prav tako pa Bergsman, Brodman in Drebentsov (2002, str. 5) ugotavljajo, da v Rusiji zelo resen problem predstavlja institucionalno okolje, ki ne privablja tujih direktnih investicij, kar se v končni fazi kaže v nizki produktivnosti zaradi pomanjkanja kapitala.

Vidimo, da imajo tuje direktne investicije kar nekaj pozitivnih učinkov na državo prejemnico. Za tranzicijske države je pomemben predvsem prenos tehnologije, katere jim zelo primanjkuje. Boljša tehnologija bi gotovo pripomogla k povečanju produktivnosti.

3.4. LIBERALIZACIJA MEDNARODNE TRGOVINE

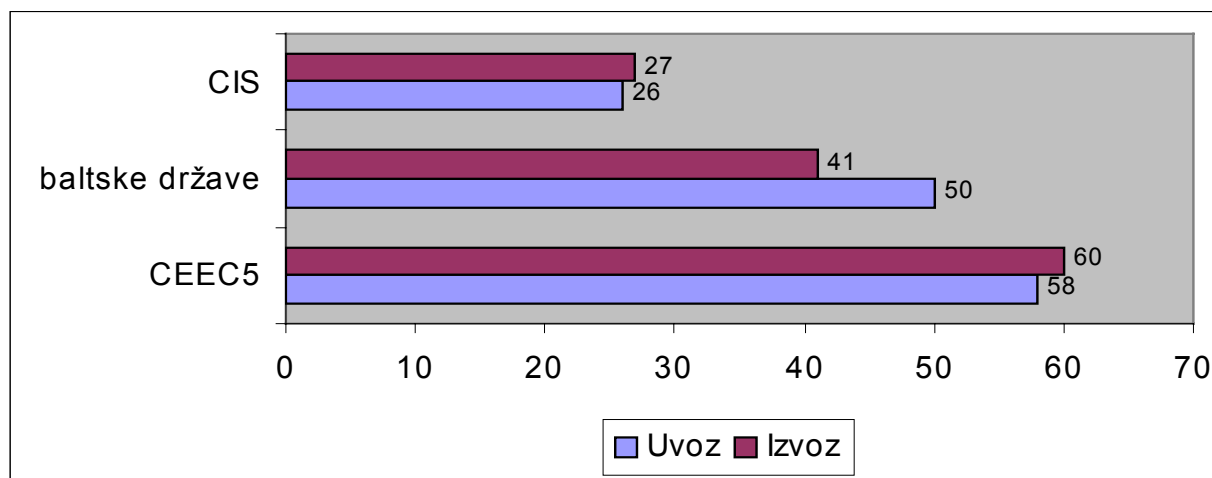
Mednarodna trgovina je za nekdanje socialistične države predstavljala »vrata v pekel«, zato so države v tistem obdobju večinoma ostale zaprte za trgovino. Po začetku uvajanja tržnih reform so tako videnje mednarodne trgovine hitro opustile, pojavil pa se je drug problem, in sicer, kaj storiti, da bodo njihovi proizvodi prišli na razvite trge (Gros, Steinherr, 1995).

V času pred tranzicijo je velika večina trgovine potekala v okviru regionalnih trgovskih poti. V 80. letih je kar 60-70 % celotne trgovine tranzicijskih držav potekalo v okviru CMEA, kar je v veliki meri pripomoglo k izničenju potencialnih pozitivnih učinkov globalne mednarodne trgovine. Po razpadu centralno-planskega sistema in ukinitvi CMEA leta 1991 so se tranzicijske države soočile z iskanjem trgov za svoje proizvode. Države so bile na tem področju različno uspešne.

CEEC5 in baltske države so se dokaj hitro prilagodile izgubi velikega trga po ukinitvi CMEA, saj so imele v letu 1997, kot navaja Hare (2000, str. 4), delež izvoza v netranzicijske države okrog 80 %. V primeru teh držav je bilo pomembno tudi dejstvo da so se te države pripravljale na vstop v EU. Za te države, kot pridružene članice EU, so bile postopno ukinjene vse ovire za prosto trgovino ali pa vsaj večina. Dejstvo je, da EU realizira 80-90 % svoje trgovine na najbolj razvitih trgih, ki so tudi najbogatejši. Zato za države kandidatke ni le pomembna prosta trgovina z EU, ampak predvsem možnost vstopa na druge trge, na katerih se danes še srečujejo z omejitvami¹⁵. Navezanost teh držav na EU je razvidna iz Slike 5. Delež trgovine z EU v celotni trgovini je neprimerno večji v državah CEEC5 in baltskih državah kot pa v državah CIS.

¹⁵ Visoka stopnja protekcionizma za izdelke in storitve iz držav Vzhodne Evrope.

Slika 5: Delež uvoza in izvoza v trgovini z EU v letu 1996

Vir: World Economic Outlook, 1997, str. 155.

Drugačna situacija je bila v državah CIS. Te države so se glede svoje mednarodne trgovinske politike odločale med dvema možnostima (Hare, 2000, str. 6): ohraniti čim več trgovskih poti, ki so obstajale že pred ukinitvijo CMEA, ali čimprejšnja liberalizacija trgovine. Večina držav se ni jasno opredelila za nobeno izmed ponujenih možnosti, zato je v teh državah sledil velik padec mednarodne trgovine (izvoz v netranzijske države predstavlja le okrog 35 % vsega izvoza), države pa niso bile deležne koristi, ki jih prinaša mednarodna trgovina. Dodatno je položaj otežilo dejstvo, da so države CIS predvsem izvoznice surovin in primarnih dobrin, ki na svetovnih trgih dosegajo nižje cene v primerjavi z bolj kompleksnimi in kakovostnimi proizvodi (Yasin et al., 2000, str. 6).

Mednarodna trgovina ima svoje učinke tudi na povečanje produktivnosti. Nekateri učinki se kažejo neposredno, drugi pa se kažejo predvsem skozi povečano konkurenčnost. Choudhri in Hakura (2000, str. 21) ugotavljata, da ima mednarodna trgovina na splošno pozitiven učinek na produktivnost, vendar pa je ta vpliv različen v različnih sektorjih gospodarstva¹⁶. V tradicionalnih sektorjih (surovine, primarni proizvodi) je učinek mednarodne trgovine na produktivnost sicer pozitiven, vendar neznaten. V sektorjih, ki imajo visok potencial za rast (razne storitve, tehnologija), pa je učinek mednarodne trgovine na produktivnost velik (v pozitivnem smislu). Bevan, Estrin in Schaffer (1999, str. 15), Carlin et al. (2000, str. 26) ter Havrylyshyn in McGettigan (1999, str. 11) vidijo pozitivne učinke mednarodne trgovine na produktivnost predvsem z vidika povečane konkurenčnosti.

¹⁶ Učinek se razlikuje glede na potencial sektorja za rast.

4. STRUKTURNA PRILAGAJANJA IN INSTITUCIONALNE SPREMEMBE

Skozi proces tranzicije se je v vseh proučevanih državah pojavila potreba po strukturnih reformah in institucionalnih spremembah. Prisotni sta dve dimenziji: širok spekter strukturnih in institucionalnih reform, ki so jih izvajale vlade, ter spremembe ekonomskega obnašanja po uvedbi le-teh.

Napredek na nekaterih ključnih področjih je prikazan v Tabeli 4.

Tabela 4: Napredek pri strukturnih reformah (povprečje vseh tranzicijskih držav za vsak indikator) v primerjavi z industrijskimi državami

	Povprečni indikator za vse tranzicijske države	Standard industrijskih držav
Trg vrednostnih papirjev in nebančne finančne institucije	2,0	4,3
Konkurenčnost	2,0	4,3
Upravljalne reforme	2,2	4,3
Bančne reforme in liberalizacija obrestnih mer	2,3	4,3
Finančna zakonodaja	2,5	4,3
Privatizacija velikih podjetij	2,7	4,3
Komercialna zakonodaja	2,7	4,3
Liberalizacija cen	2,9	4,3
Liberalizacija mednarodne trgovine in tečaja	3,3	4,3
Privatizacija malih podjetij	3,5	4,3

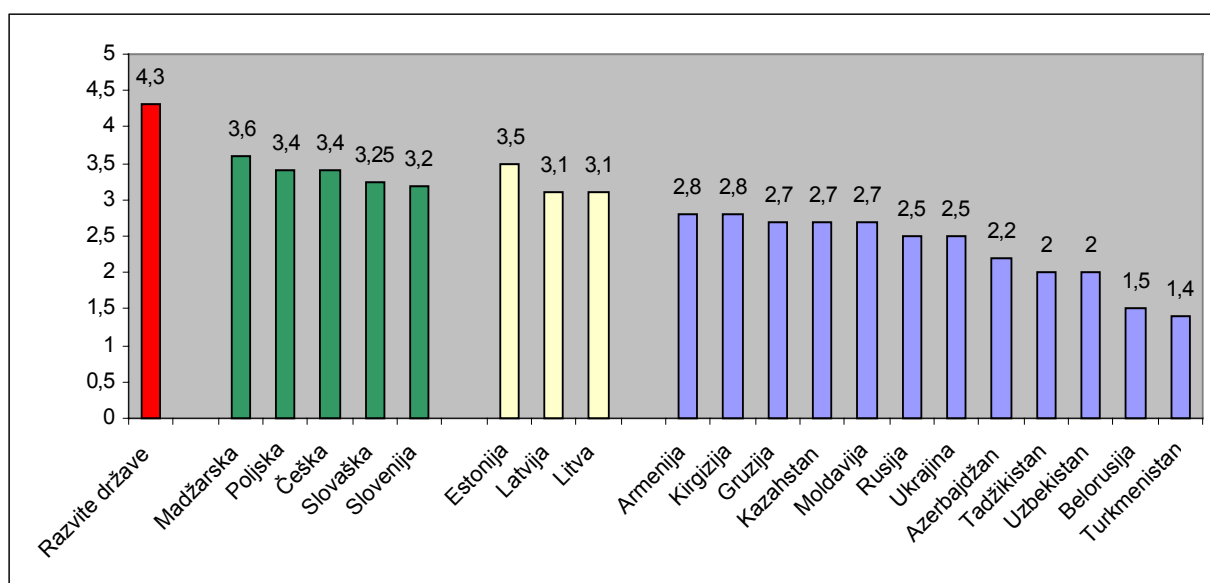
Vir: World Economic Outlook, 2000, str. 101.

Reforme so bile najbolj uspešne na področju privatizacije malih podjetij. Zadovoljivi rezultati se kažejo tudi na področju liberalizacije mednarodne trgovine, deviznega tečaja in cen. Največji zaostanki so vidni na področjih regulacije in nadzora bančnega

in finančnega sektorja, pri povečevanju konkurenčnosti, privatizaciji velikih podjetij ter pri upravljaljskih reformah (tako v zasebnem kot tudi v javnem sektorju).

Kljub temu, da je bil do leta 1999 na vseh področjih dosežen velik napredek, je proces strukturnih reform v tranzicijskih državah še daleč od tega, da bi bil končan. Napredek je po različnih skupinah držav in po posameznih državah različen. Vrednost agregatnega tranzicijskega indikatorja¹⁷ za posamezne države je prikazana na Sliki 6.

Slika 6: Agregatni tranzicijski indikator, 1999, za posamezne države, z vrisano povprečno vrednostjo indikatorja za razvite države

Vir: World Economic Outlook, 2000, str. 102.

Le v osmih državah je vrednost agregatnega tranzicijskega indikatorja presegla vrednost 3. Med temi državami ne najdemo nobene iz skupine CIS, so pa v tej skupini kar štiri države (Belorusija, Turkmenija, Uzbekistan in Tadžikistan), pri katerih vrednost indikatorja ne preseže vrednosti 2.

Če pogledamo tranzicijske države kot celoto, vidimo, da je bil na področju reform narejen napredek. Vendar obstajajo velike razlike, če tranzicijske države primerjamo znotraj skupine. Zdi se, da so le pridružene članice EU (CEEC5 in baltske države) dokaj dobro opravile preizkus (Weder, 2001, str. 3).

¹⁷ Agregatni tranzicijski indikator je tehtano povprečje osmih indikatorjev strukturnih reform, ki so objavljeni v EBRD Transition Report. Merijo dosežke na področju privatizacije in restrukturiranja (3), liberalizacije trga in konkurence (3) ter reform v finančnem sektorju (2).

Če nadalje upoštevamo ugotovitve nekaterih avtorjev, pridemo do sklepa, da strukturne reforme pozitivno vplivajo na povečanje produktivnosti.

Salgado (2002, str. 8) je ugotovil pozitivno povezavo med strukturnimi reformami in povečanjem produktivnosti. Vpliv strukturnih reform na povečanje produktivnosti je na kratek rok šibak ali celo negativen. To je predvsem posledica stroškov, ki se pojavljajo v zvezi s prilagajanjem reformam in navajanjem na novo »deregulirano« okolje. Negativni vpliv naj bi izginil najkasneje v dveh letih, zato pri reformah ne sme priti do čezmernega zamujanja. Gledano dolgoročno je učinek strukturnih reform na povečanje produktivnosti pozitiven; največji učinek naj bi se pokazal po desetih letih.

Čeprav so zgoraj navedene trditve pridobljene pri proučevanju vpliva strukturnih reform na povečanje produktivnosti v industrijskih državah, lahko sklepamo, da se pozitivni učinki reform na povečanje produktivnosti kažejo ali pa se bodo še pokazali tudi v tranzicijskih državah.

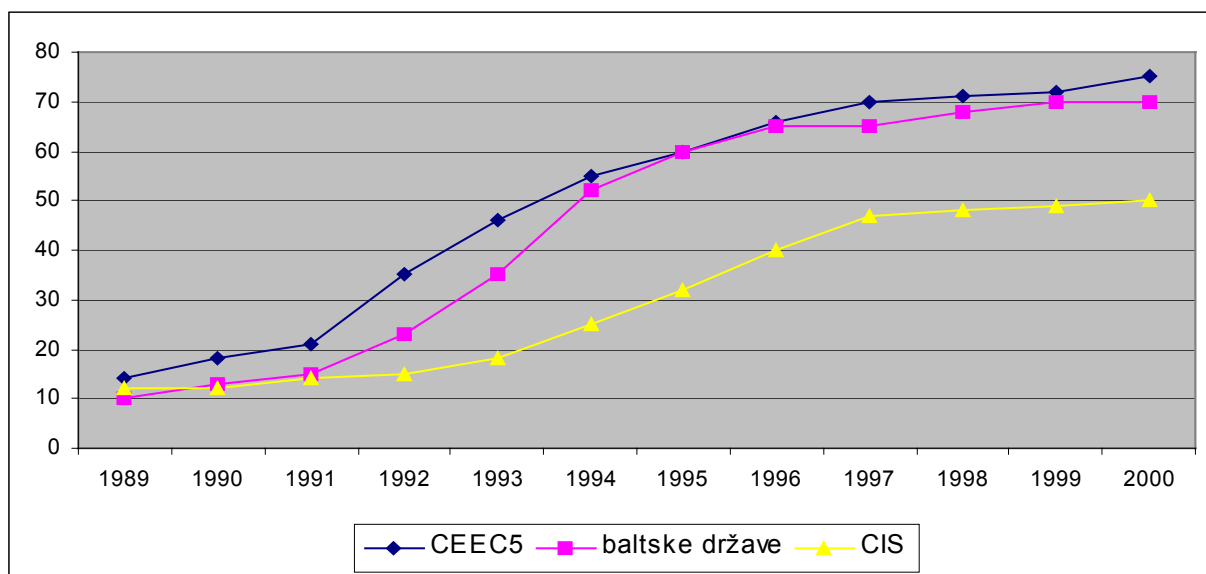
4.1. PRIVATIZACIJA

Domneva, da privatizacija vodi do boljših rezultatov v gospodarstvu, je splošno znana po vsem svetu in tako velja tudi za tranzicijske države. Privatizacija je v času tranzicije simbolizirala prehod iz socializma v kapitalizem. Predstavljala je glavni element tranzicije v državah Srednje in Vzhodne Evrope, baltskih državah in državah nekdanje Sovjetske zveze.

Velik obseg zasebnega sektorja, katerega glavno vodilo je dobiček, naj bi bil glavni razlog za boljšo alokacijo resursov ter večjo ekonomsko učinkovitost. Po ocenah Evropske banke za prestrukturiranje in razvoj (EBRD) je v letu 1999 proizvod zasebnega sektorja predstavljal več kot polovico BDP-ja v 20 od skupaj 26 tranzicijskih držav (World Economic Outlook, 2000, str. 105).

Iz Slike 7 je razvidno, kako se je povečeval proizvod zasebnega sektorja v proučevanih skupinah tranzicijskih držav.

Slika 7: Delež zasebnega sektorja v tranzicijskih državah (v % BDP)

Vir: EBRD Transition Report, 2001, str. 112-213; World Economic Outlook, 2000, str. 104.

Kljub temu, da je proizvod zasebnega sektorja hitro naraščal v vseh državah, pa obstajajo tudi izjeme (Belorusija in Turkmenistan iz skupine CIS).

Obstaja širok spekter privatizacijskih metod; od *case-by-case* neposredne prodaje (veliko so jo uporabljale zahodne države) do masovne privatizacije, ki so jo v veliki meri uporabljale tranzicijske države. V večini primerov gre za kombinacijo različnih metod privatizacije, kar se odraža v različni lastninski strukturi in različnih rezultatih, kar zadeva učinkovitost. V praksi so se tranzicijske države posluževale različnih metod in njihovih kombinacij. Glede na različne metode so se razlikovali tudi rezultati (Havrylyshyn, McGettigan, 1999, str. 15-16).

Privatizacija pa ni edini način za povečanje obsega zasebnega sektorja. Drugi način je ustanavljanje novih privatnih podjetij oziroma *de novo* podjetij, kot jih imenujejo nekateri avtorji. Delež teh podjetij pa je v posameznih državah različen (Tabela 4 v prilogi). Havrylyshyn in McGettigan (1999, str. 27-28) sta ugotovila, da *de novo* podjetja ne le povečujejo konkurenčni pritisk na državna in privatizirana podjetja, ampak tudi prispevajo levji delež k povečanju produktivnosti in učinkovitosti v tranziciji. Produktivnost in učinkovitost pa sta dejavnika, ki v veliki meri prispevata k hitrejši gospodarski rasti.

Če hoče država doseči pravilen razvoj zasebnega sektorja, ni dovolj le izbrati najboljšo možno metodo privatizacije, ampak je pomembno, da država zagotovi primerno poslovno okolje, v katerem privatizirana podjetja poslujejo.

Ali privatizacija pozitivno vpliva na povečanje produktivnosti in učinkovitosti? Na to vprašanje bom odgovoril v nadaljevanju. Preden pojasnim vpliv privatizacije na produktivnost, je potrebno omeniti še nekatera pomembna dejstva. Podjetja so se po začetku tranzicije soočala z velikim upadom prodaje in posledično je sledil velik upad prihodkov. Podoben je bil položaj pri zaposlenosti, saj so se podjetja v tistem času posluževala velikega odpuščanja delavcev.

Obstaja veliko študij, ki so proučevale povezavo privatizacije in produktivnosti. V veliki večini primerov je bila potrjena pozitivna povezava. Tako so Frydman et al. (1997, str. 4-11) ugotovili, da se je v privatiziranih in *de novo* podjetjih produktivnost povečevala, medtem ko je v državnih podjetjih ostala na isti ravni, v veliko primerih pa celo stagnirala. Zanimivo je, da so privatizirana in *de novo* podjetja svojo produktivnost povečevala predvsem na račun povečanja prihodkov, ne pa na račun zmanjšanja obsega delovne sile. Tudi Pohl et al. (1997, str. 9) navajajo pozitivno povezavo. Ugotovili so, da je bila povprečna rast produktivnosti v obdobju 1992-1995 za privatizirana podjetja 7,2 %, medtem ko je bila za državna podjetja negativna in je znašala -0,3 %. Privatizacija doprinese od 70 % do 90 % povečanja produktivnosti v državah z obsežnim privatizacijskim programom (Pohl et al., 1997, str. 10).

Privatizacija torej v večini primerov pozitivno vpliva na povečanje produktivnosti. Vendar obseg in kakovost privatizacijskih programov, glede na skupine tranzicijskih držav, zelo variirata. V nekaterih državah je precejšen delež podjetij še vedno v večinski lasti države (Tabela 5 v prilogi). Na splošno so se privatizirana podjetja najhitreje prestrukturirala v državah CEEC5 in baltskih državah. Na vseh področjih poslovanja dosegajo ta podjetja mnogo boljše rezultate kot državna podjetja. V teh dveh skupinah držav je prisoten tudi večji delež tujega lastništva, nenazadnje pa je pomembno tudi to, da podjetja v teh državah poslujejo v relativno dobrem poslovnem okolju. Na drugi strani privatizacija ni imela tako pozitivnih učinkov v državah CIS. Vzroke za to gre verjetno iskati v neustreznih vladajočih strukturah in mehkih proračunskih omejitvah (predvsem državne subvencije).

Privatizacija ni uspešna v vseh okoliščinah, še manj pa sama po sebi zagotavlja večjo učinkovitost. Za uspešnost privatizacije je potrebno že na samem začetku zagotoviti ustrezen institucionalni okvir.

V zvezi z zagotavljanjem primernega institucionalnega okvirja so pomembni naslednji faktorji (Havrylyshyn, McGettigan, 1999, str 29-32):

- makroekonomska stabilnost: visoka in spremenljiva inflacija negativno vpliva na možnosti za gospodarsko rast. Težave, ki so posledica nestabilnega poslovnega okolja in se kažejo v zmanjšanem horizontu odločanja, imajo negativen vpliv na razvoj privatnega sektorja. Inflacija, ki je navadno povezana z visokimi nominalnimi in realnimi obrestnimi merami zmanjšuje investicijsko dejavnost v privatnem sektorju;
- trde proračunske omejitve: pri razvoju privatnega sektorja imajo zelo pomembno vlogo. Najbolj pomembno je to, da država ne daje subvencij podjetjem ki niso profitabilna. V tranzicijskih državah pa je bilo tako subvencioniranje prisotno v veliki meri, predvsem z razlogom ohranjanja delovnih mest. Rezultati kažejo, da podjetja, ki upoštevajo finančno disciplino dosegajo boljše rezultate na vseh področjih, tudi pri produktivnosti;
- konkurenčni trgi: podjetja v tranzicijski državah niso bila izpostavljena konkurenčnim silam. Vse kar je bilo proizvedeno se je tudi prodalo. Zato se podjetja niso osredotočala na kvaliteto proizvodov in širši spekter ponudbe. Mnoge študije so potrdile pozitiven vpliv povečane konkurenčnosti, predvsem vpliva ki izhaja iz večje odprtosti za trgovino, na rezultate ki jih dosegajo podjetja;
- lastninske pravice: so »srce« pravilnega delovanja tržne ekonomije. Tu gre za pravice, ki izhajajo iz lastnine: pravica do uporabe, prodaje in ustvarjanja dobička. V tranzicijskih državah te pravice niso bile jasno določene, kar pa je vodilo do neučinkovite uporabe premoženja.

V mnogih tranzicijskih državah pa ta pogoj ni bil izpolnjen v zadostni meri. Pomembno je tudi dejstvo, da je bila v mnogih primerih na račun pospešenega procesa privatizacije žrtvovana kakovost privatizacijskih programov.

5. PRODUKTIVNOST

Ekonomska literatura navaja mnogo dejavnikov, ki prispevajo k povečanju produktivnosti. Med dejavnike produktivnosti štejemo vse tiste, ki lahko na kakršenkoli način vplivajo na odnos med ustvarjenimi rezultati in potroški proizvodnih tvorcev. Tudi v tranzicijskih državah je aktualno vprašanje, kateri dejavniki naj bi v prihodnje največ prispevali k povečanju produktivnosti in posledično k stabilni in dolgoročni gospodarski rasti. Poleg dejavnikov omenjenih, v tretjem in četrtem poglavju, se kot pomembna za povečanje produktivnosti omenjata še naslednja dva: človeški kapital in sektorska realokacija.

5.1. ČLOVEŠKI KAPITAL

Človeški dejavnik povečanja produktivnosti ni edini, vendar je splošno znano, da ima zelo pomembno vlogo. Posameznik je lahko zelo motiviran za delo, pa so zaradi neznanja in neusposobljenosti za to delo rezultati nizki. Kakovost delovne sile je neposredno povezana s produktivnostjo. Ni več tako pomembno, koliko ljudi je prisotnih v proizvodnem procesu, ampak je pomembnejše, koliko znanja je angažiranega. Medtem ko so na začetku tranzicije glavno težavo za podjetja predstavljale kreditne in zakonske ovire, se v zadnjem času kot problem nezadostne učinkovitosti vse bolj omenja pomanjkanje ustrezno usposobljene delovne sile.

Misel, da je v tranzicijskih državah prisotno pomanjkanje »človeškega« kapitala, je sicer v nasprotju s predvidevanji o visokih stopnjah investiranja v izobraževanje v teh državah. Vendar pa dejanske razmere po prehodu v tržno ekonomijo kažejo drugačno sliko.

V obdobju centralno-planskega sistema je bil poudarek na osnovnem, poklicnem in tehničnem izobraževanju. Države so v dokaj kratkem času dosegle visoke stopnje pismenosti, osnovne izobrazbe in tehničnih znanj. Vendar so se skozi proces tranzicije vedno bolj kazale pomanjkljivosti »sovjetskega« izobraževalnega sistema. Ta sistem je dajal velik poudarek specializaciji na določenih področjih ter poklicnemu izobraževanju, premalo poudarka pa je bilo na fleksibilnejšem akademskem izobraževanju. Problem so predstavljali tudi neuravnoteženi učni načrti.

Tabela 5: Delež delovne sile s poklicno in višjo izobrazbo za izbrane tranzicijske in zahodnoevropske države v letu 1990 (v % celotne delovne sile)

Država	Poklicna izobrazba	Višja izobrazba	Skupaj
Češkoslovaška	34,9	29,9	64,8
Madžarska	38,0	12,0	50,0
Poljska	44,4	13,0	57,4
Avstrija	18,3	45,8	64,1
Italija	26,9	39,3	66,2
Nizozemska	27,2	34,1	61,3

Vir: Brixiova, Li, Yousef, 1999, str. 6.

Iz tabele je razvidno, da so imele tranzicijske države višji delež poklicno izobraženih v celotni delovni sili kot zahodnoevropske države. Pri deležu delovne sile z višjo izobrazbo v celotni delovni sili je situacija ravno obratna. Medtem ko je delež delovne sile z višjo izobrazbo v razvitih državah nekje nad 35 %, v nekaterih tranzicijskih državah ne doseže niti 15 %.

Poudarjanje poklicnega izobraževanja, ki je relativno hitro zagotovilo določeno raven usposobljenosti, je v tranzicijskih državah vodilo do odsotnosti učenja skozi celo življenjsko obdobje. Še več, ker je bila možnost za izgubo delovnega mesta majhna, ljudje niso bili motivirani za dodatno izobraževanje, kar bi jim olajšalo ponovno zaposlitev v primeru, da bi bili odpuščeni.

Tudi sistem višjega izobraževanja je bil v socialističnih državah neprimeren, saj je bilo preveč poudarka na tehničnih znanostih, kar pa je bilo glede na preferiranje težke industrije razumljivo. Z uvedbo tržne ekonomije je to znanje postalo manj pomembno, saj se je zelo povečalo povpraševanje po strokovnjakih s področja družbenih znanosti.

Zato ni presenetljivo, da so se z realokacijo delovne sile iz industrije v novo nastale panoge (storitve, trgovina) pojavile težko premostljive razlike med trenutno ponudbo delovne sile in povpraševanjem po delovni sili, ki bi bila usposobljena na določenih področjih (pravo, marketing, finance, računovodstvo, tuji jeziki, informatika).

Pomanjkanje visoko usposobljene delovne sile je predstavljalo zelo pomembno oviro za povečevanje produktivnosti v obstoječih podjetjih. Še večjo izgubo v produktivnosti je povzročilo počasno ustanavljanje novih podjetij, ki bi v veliki meri prispevala k povečanju BDP-ja. Vse to je botrovalo počasnejšemu okrevanju gospodarstva po veliki recesiji na začetku tranzicije (Brixiova, Li, Yousef, 1999, str. 4).

Dodatno izobraževanje je zato danes postalo stalna praksa v državah v prehodu. Večino dodatnih izobraževanj zagotavljajo podjetja sama v sodelovanju z izobraževalnimi institucijami. Vse več programov dodatnega izobraževanja deluje tudi na ravni države. Programi so orientirani predvsem na področja, na katerih je pomanjkanje strokovnjakov največje.

Človeški kapital je za povečevanje produktivnosti in posredno za povečanje gospodarske rasti očitno zelo pomemben dejavnik. Stern (1998, str. 13), kot enega izmed glavnih vzrokov za boljše dolgoročne izglede na področju gospodarske rasti, vidi velik potencial za povečanje produktivnosti, predvsem zaradi dobro usposobljene delovne sile. Kombinacija visoke usposobljenosti in pomanjkanje ustrezne delovne sile, predvsem na ravni vodenja, ustvarja v tranzicijskih državah močan potencial za gospodarsko rast.

5.2. SEKTORSKA REALOKACIJA

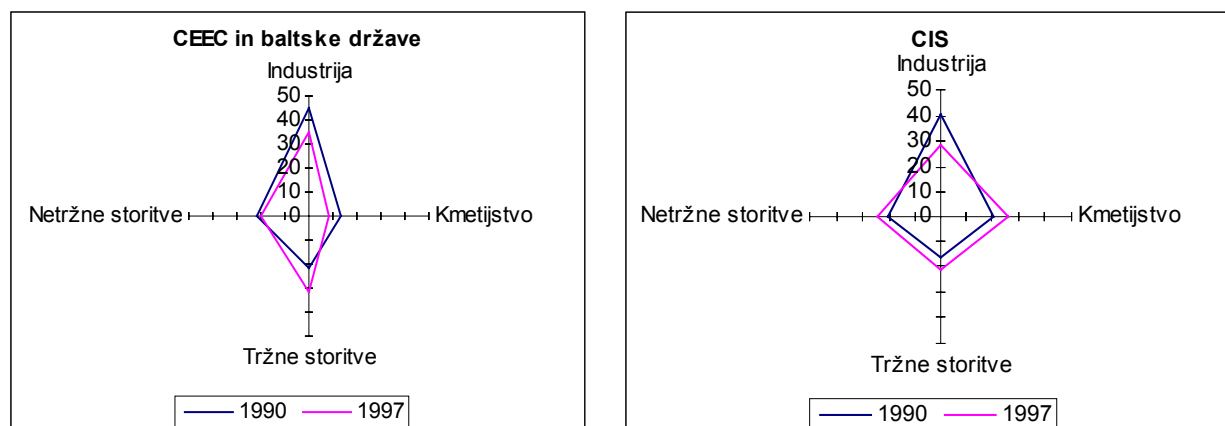
Do sedaj je bilo omenjenih že nekaj dejavnikov, ki naj bi bili povezani s produktivnostjo. Kot eden izmed pomembnejših dejavnikov se omenja tudi sektorska realokacija proizvodnih tvorcev, ki jo imajo nekateri avtorji za ključni proces tranzicije. Sestava le-teh se je v posameznih sektorjih skozi proces prehoda v tržno gospodarstvo močno spremenila. Pred začetkom tranzicije so prevladovala velika državna podjetja, ki so zaradi proizvodnje proizvodov srednje kakovosti ter toge organizacijske strukture dosegala slabe rezultate na področju produktivnosti. Skupaj z začetkom tranzicije je bila ponujena možnost za proizvodnjo kakovostnejših proizvodov v manjših zasebnih podjetjih, katerih prednost je bila zaradi njihove majhnosti tudi večja prilagodljivost razmeram na trgu. Poleg tega pa je bila prisotna tudi realokacija proizvodnih tvorcev med posameznimi sektorji; šlo je za prehod proizvodnih tvorcev iz neproduktivnih v bolj produktivne dejavnosti oziroma sektorje. Na tem mestu se bom osredotočil predvsem na gibanje zaposlenosti in investicij med sektorji.

5.2.1. REALOKACIJA ZAPOSLENOSTI MED SEKTORJI

Gibanje produktivnosti je bilo v tranzicijskih državah v veliki meri odvisno tudi od realokacije delovne sile med posameznimi sektorji. Tranzicijske države so imele velik delež delovne sile zaposlene v industriji, kar je bilo posledica preferiranja industrije kot glavne panoge gospodarstva (na račun zanemarjanja storitvenega sektorja). Zato

je po začetku tranzicije prišlo na tem področju do velikih sprememb. S premikom zaposlenosti med posameznimi sektorji se je spremenila tudi vrednost posameznih sektorjev v bruto domačem proizvodu¹⁸.

Slika 8: Realokacija zaposlenosti v tranzicijskih državah v obdobju 1990-1997

Vir: EBRD Transition report 1999, str. 88.

Kot je razvidno iz Slike 8, so države CEEC in baltske države znižale delež zaposlenih v industriji, povečale pa delež zaposlenih v storitvenih dejavnostih. Porast zaposlenosti je pri teh državah opazen predvsem pri tržnih storitvah. Do leta 1997 so te države praktično že zaprle tako imenovano »storitveno vrzel«, ki je na začetku tranzicije predstavljala približno 10 % celotne delovne sile. V državah CIS je bila najpomembnejša realokacija delovne sile iz industrije v kmetijstvo. Čeprav je v nekaterih državah delež zaposlenosti v storitvah porasel, pa se je v drugih celo zmanjšal (Armenija, Gruzija, Kirgizija, Tadžikistan in Turkmenistan). Razlog za zmanjšanje zaposlenosti v sektorju storitev je bilo krčenje obsega vladnih služb. V tistih državah CIS, kjer se je zaposlenost v storitvenem sektorju povečala, se je za razliko od baltskih držav in držav CEEC5 (povečanje zaposlenosti v tržnih storitvah) povečala na račun povečanja zaposlenosti v netržnih storitvah.

Delež industrije v celotni zaposlenosti je glede na delež, ki je primeren za tržna gospodarstva, še vedno previsok predvsem v državah CIS. V teh državah delež zaposlenosti v industriji ni takoj sledil padcu industrijske proizvodnje, tako da se je v nekaterih državah ta delež zniževal vse do leta 1997, medtem ko se je predvsem v državah CEEC5 stabiliziral na ravni tržnih gospodarstev že sredi 90. let.

¹⁸ Podatki so prikazani v Tabeli 6 v prilogi.

5.2.2. REALOKACIJA INVESTICIJ MED SEKTORJI

Sredstva, namenjena investicijam, so se na začetku tranzicije drastično zmanjšala v vseh tranzicijskih državah. Do leta 1997 se je realna vrednost investicij v večini tranzicijskih držav znižala pod vrednost, ki so jo države dosegale leta 1990. Povprečno se je vrednost investicij znižala za kar 70 %, glede na predtranzicijsko obdobje (De Broeck, Koen, 2000, str. 14). Vrednost investicij je bila v nekaterih sektorjih celo nižja, kot bi bila potrebna glede na stopnjo amortizacije. Znižanje investicij je povzročilo zmanjšanje učinkovitosti ter posledično padec produktivnosti. Realokacija investicij med sektorji pa je bila nekoliko drugačna, če jo primerjamo z realokacijo zaposlenosti. Tabela 6 prikazuje, kako se je v obdobju 1991-1997 spreminjala vrednost investicij po posameznih sektorjih.

Tabela 6: Spreminjanje investicij¹⁹ po posameznih sektorjih za skupine tranzicijskih držav v obdobju 1991-1997

Skupina držav	Industrija	Kmetijstvo	Storitve
CEEC5	-	-	+
Baltske države	- / 0	-	+
CIS	0	-	+ / 0

Vir: De Broeck, Koen, 2000, str. 20; De Broeck, Koen, 2000a, str. 7.

V državah CEEC5 in baltskih državah je do zmanjšanja investicij prišlo v tistih sektorjih, v katerih je prišlo tudi do zmanjšanja zaposlenosti (industrija, kmetijstvo). Povečanje investicij je bilo prisotno v sektorju storitev, kamor se je iz industrije preselilo tudi največ delovne sile. V državah CIS je bila situacija nekoliko drugačna. Najbolj zanimivi sta dve stvari. Prvič, v kmetijstvu je prišlo do zmanjšanja investicij kljub dejstvu, da je bila realokacija delovne sile iz industrije v kmetijstvo v teh državah največja. Druga značilnost pa je, da so investicije v industriji, kljub zmanjšanju delovne sile v tem sektorju, ostale praktično na isti ravni.

Velik vpliv na produktivnost, predvsem na njen začetni padec, je imelo dejstvo, da spremembe investicij med sektorji niso sledile realokaciji zaposlenosti iz neproduktivnih v produktivne sektorje (De Broeck, Koen, 2000, str. 20). Sektorska realokacija sama, predvsem v državah CIS, ni zmogla zagotoviti povečanja produktivnosti. V državah CEEC5 in baltskih državah je bilo nekoliko drugače, vendar

¹⁹ Spreminjanje investicij prikazujejo znaki +, - in 0. + pomeni, da so se investicije v sektorju povečale, - pomeni zmanjšanje investicij, znak 0 pa pomeni, da do bistvenih sprememb ni prišlo.

sektorska realokacija še vedno ni bila najpomembnejši dejavnik povečanja produktivnosti.

5.3. GIBANJE PRODUKTIVNOSTI

Sedaj ko sem predstavil nekatere dejavnike, ki so od začetka tranzicije do današnjih dni vplivali na gibanje produktivnosti v tranzicijskih državah, se bom v tem delu svojega diplomskega dela posvetil prikazu gibanja produktivnosti po posameznih skupinah državav. Za začetek bom najprej prikazal, kako se je produktivnost gibala po posameznih sektorjih po začetku prehoda v tržno gospodarstvo.

5.3.1. GIBANJE PRODUKTIVNOSTI PO POSAMEZNIH SEKTORJIH

Tudi če pogledamo povprečno stopnjo rasti produktivnosti po posameznih sektorjih (Tabela 7), vidimo, da se je le-ta zmanjšala prav v vseh sektorjih.

Tabela 7: Povprečne stopnje rasti proizvodnje, zaposlenosti in agregatne produktivnosti po posameznih sektorjih v tranzicijskih državah* v obdobju 1991-1997

Sektor	Povprečna stopnja rasti proizvodnje v obdobju 1991-1997	Povprečna stopnja rasti zaposlenosti v obdobju 1991-1997	Povprečna stopnja rasti agregatne produktivnosti v obdobju 1991-1997
Kmetijstvo	-6,1	0,0	-6,1
Gradbeništvo	-17,6	-8,1	-9,5
Industrija	-10,5	-6,2	-4,3
Storitve	-1,8	0,0	-1,8
Trgovina	-4,2	3,1	-7,3
Transport	-11,4	-2,5	-8,9

*- podatki se nanašajo na baltske države in države CIS

Vir: De Broeck, Koen, 2000, str. 16.

Največji padec v produktivnosti je bil prisoten v gradbeništvu, kljub temu, da se je zaposlenost v tem sektorju najbolj znižala. Tudi industrija je kljub relativno visokemu padcu zaposlenosti beležila znižanje produktivnosti. Relativno nizek padec produktivnosti je bil prisoten v sektorju storitev, kar je predvsem posledica nizkega padca proizvoda v tem sektorju, glede na to, da je zaposlenost v obdobju ostala na

enaki ravni. Visoko znižanje produktivnosti je bilo prisotno tudi v trgovini in transportu, vendar pa se je produktivnost v trgovini zmanjšala predvsem zaradi porasta zaposlenosti v tem sektorju, ob tem da je proizvod tega sektorja ravno tako doživel padec.

5.3.2. GIBANJE AGREGATNE PRODUKTIVNOSTI

Tabela 8: Letne stopnje rasti agregatne produktivnosti v tranzicijskih državah v obdobju 1990-2000

Država / Skupina držav	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Češka	-0,2	-6,6	2	-0,1	1,5	3,1	3,6	0,7	0,3	1,5	2,2
Madžarska	-2	-6,7	1,3	11,1	6,9	3,4	2,1	4,6	3,5	1,4	4,2
Poljska	-8,8	-1,9	0,2	5,5	4,1	6,7	2,6	5,6	3,4	5,6	7,3
Slovaška	-1,7	-7,5	...	-1,1	5,9	4,3	7,6	8,5	5,1	3,7	3,6
Slovenija	-0,4	5,1	4,6	0,5	4	2,3	2,8	6,9	4,4
Estonija	-4	-9,8	-9	-1,5	0,2	9,6	5,5	10,8	5,9	3	7,8
Latvija	-4,2	-3,2	-30,8	-8	10,7	2,7	6	6,7	3,3	0,6	6,6
Litva	3,1	-5,9	-19,1	-12	-4	5,2	5,4	10,4	3,4	-4,2	7,6
Armenija	-4,7	-10,2	-36,2	-6,6	9	7,7	10,3	4,9	9,1	5,8	7,2
Azerbaidžan	-8	-7,9	-22,3	-22,9	-17,4	-11,3	-0,7	5,6	9,8	7,4	11,1
Belorusija	-0,6	-0,2	-7	-6,3	-10	-4,2	3,8	11,3	10,9	2,5	7,4
Gruzija	-14,3	-18,3	-23,6	-15,7	-9	3,5	9,9	-17,5	19,6	-0,5	1,9
Kirgizija	5,8	-6,9	-23,7	-7,5	-18	-5,2	6,5	7,6	1,2	2,9	2,2
Rusija	-1,2	-4,4	-14,5	-8	-9,3	-1	-2,9	1,2	-2,9	2,6	5,2
Tadžikistan	-2,2	-7,6	-25,8	-7,7	-18,8	-13	2,2	-1,7	5	7,6	10
Ukrajina	-2,7	-7	-11,7	-11,9	-19,1	-15,2	-7,9	-0,3	-0,8	2,2	0,2
Uzbekistan	0,5	-4,2	-11,3	-2,2	-2,9	-4,6	0,3	1,1	3	3,7	2,4

*- podatki za Kazahstan, Moldavijo in Turkmenijo niso vključeni

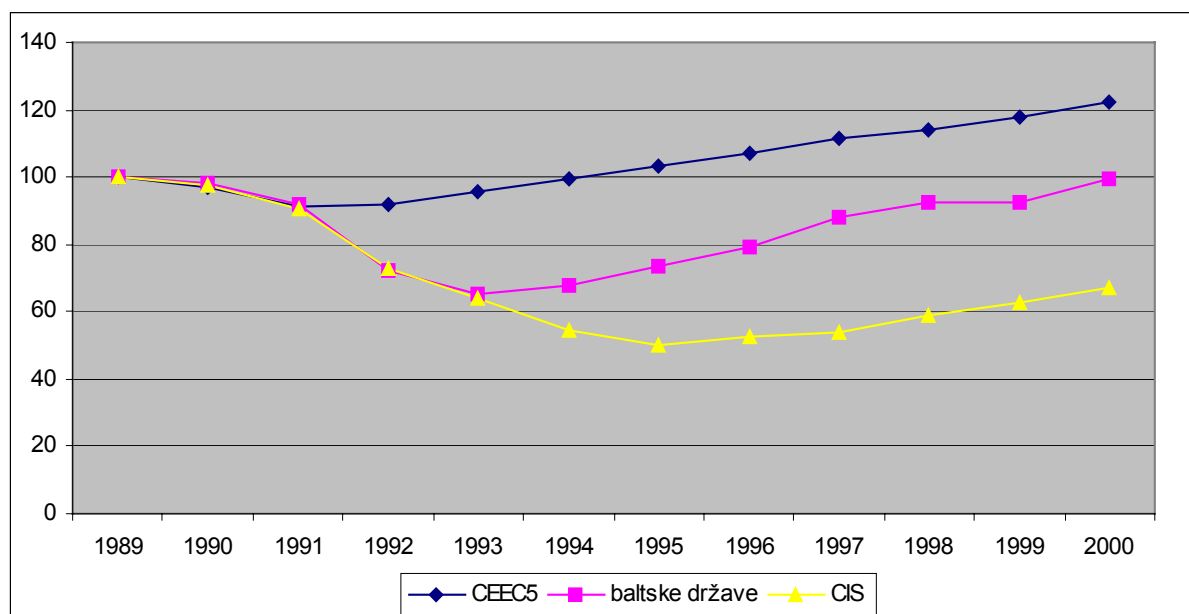
Vir: De Broeck, Koen, 2000, str. 23-24; De Broeck, Koen, 2000a, str. 22; EBRD Transition Report 2000, str. 132-229; EBRD Transition Report 2001, str. 112-213; avtorjevi izračuni.

Iz Tabele 8 je razvidno, da so države dosegale različne letne stopnje rasti produktivnosti. Najuspešnejše na tem področju so bile države CEEC5, v katerih se je, če bi jih gledali kot celoto, produktivnost nižala samo dve leti, in sicer v obdobju od leta 1990 do leta 1992. V baltških državah je bil padec produktivnosti nekoliko daljši, saj so bile negativne stopnje rasti produktivnosti prisotne v obdobju od leta 1990 do leta 1994. Opaziti je tudi, da je bil padec produktivnosti kar precej večji kot v državah

CEEC5. V državah CIS je obdobje negativnih stopenj rasti produktivnosti trajalo kar šest let, s tem da je bil padec občutno večji kot v drugih dveh skupinah držav.

V nadaljevanju bo podan grafični prikaz gibanja produktivnosti za posamezne skupine tranzicijskih držav, kar bo omogočilo primerjavo z gibanjem krivulj BDP-ja (prikazane so v 2. poglavju).

Slika 9: Realna rast agregatne produktivnosti po skupinah tranzicijskih držav (indeks, 1990 = 100)

Vir: De Broeck, Koen, 2000, str. 23-24; De Broeck, Koen, 2000a, str. 22; EBRD Transition Report 2000, str. 132-229; EBRD Transition Report 2001, str.112-213; avtorjevi izračuni.

Slika 9 nam ponazarja vzorec, ki prikazuje gibanje produktivnosti skozi obdobje tranzicije po posameznih skupinah držav. Gibanje produktivnosti lahko razdelimo v tri faze. V prvi fazi, ki sovpada z začetkom tranzicije, je bilo gibanje produktivnosti določeno predvsem s padcem BDP-ja. Začetnemu padcu produktivnosti je sledila rast produktivnosti dela, ki je bila posledica predvsem zmanjševanja presežka delovne sile oziroma sektorske realokacije proizvodnih tvorcev. To predstavlja drugo fazo, vendar le za države, ki so se počasi prilagodile reformam. V najbolj razvitih tranzicijskih državah druga in tretja faza sovpadata. Gre za to, da rast produktivnosti ni več posledica zmanjševanja zaposlenosti, ampak so vzroki za rast produktivnosti drugačni. Najpomembnejši so naslednji: investicije, ki prinašajo svež kapital,

izboljšana tehnologija ter moderne metode vodenja in upravljanja. Države, ki so pri uvajanju reform zaostajale, tretje faze večinoma še niso dosegle.

Iz zgornje Slike 9 je razvidno tudi to, da imajo posamezne skupine držav različne oblike krivulj produktivnosti. Za države CEEC5 je značilna krivulja v obliki črke »J«, kar pomeni, da je bil padec produktivnosti kratkotrajen in da so te države kmalu po začetku tranzicije začele beležiti visoke stopnje rasti produktivnosti. Za baltske države in države CIS ima krivulja produktivnosti obliko črke »U«, kar pomeni, da se je produktivnost v teh državah zniževala dalj časa kot v državah CEEC5. Poleg tega so te države, kot skupina, dosegale nižje stopnje rasti, potem ko je produktivnost dela pričela naraščati.

Na tem mestu moram poudariti še eno dejstvo, ki je zelo pomembno. V uvodu diplomskega dela sem postavil tezo, da je bilo na gibanje BDP-ja oziroma gospodarske rasti v tranzicijskih državah v veliki meri odvisno od gibanja produktivnosti. Če sedaj primerjamo Sliko 9 in Sliko 2 (v 2. poglavju), vidimo, da je bilo gibanje produktivnosti v tranzicijskih državah zelo podobno gibanju realnega BDP-ja. To nekako že potrjuje mojo tezo, da je produktivnost narekovala trend gospodarske rasti v državah v prehodu.

6. VZROKI ZA RAZLIKE

Sedaj, ko sem prikazal, da gibanje produktivnosti ni bilo v vseh skupinah tranzicijskih držav enako, je potrebno navesti tudi vzroke, ki so vodili do razlik v produktivnosti med državami. Tu se pojavi vprašanje, ali so na različne oblike krivulje produktivnosti imele vpliv že same začetne razmere ali pa je potrebno vzroke poiskati v procesu tranzicije.

Mnogi avtorji so ugotovili, da začetne razmere po začetku uvajanja reform nimajo več bistvenega vpliva na rezultate, ki jih dosegajo države. Znano je, da se je produktivnost v tranzicijskih državah začela zmanjševati že davno pred začetkom tranzicije. Zato so vse države vstopile v proces tranzicije s podobnimi izgledi na tem področju, s to razliko da so države CIS imela negativno stopnjo rasti produktivnosti že v desetletju pred pričetkom prehoda v tržno gospodarstvo. Manjše razlike med državami je predstavljalo le dejstvo, da so nekatere že pred začetkom tranzicije v manjši meri začele s prestrukturiranjem gospodarstva.

Če začetne razmere niso imele bistvenega vpliva na gibanje produktivnosti po začetku tranzicije, je potrebno poiskati vzroke za razlike med državami v procesu tranzicije.

Rezultati, ki so jih države dosegle na področju produktivnosti ter posledično tudi na področju gospodarske rasti, so odvisni predvsem od uspešnosti makroekonomske stabilizacije ter od pripravljenosti držav za uvajanje radikalnih reform na institucionalnem področju. Za povečevanje produktivnosti so pomembne predvsem reforme, ki zagotavljajo pravilno prestrukturiranje gospodarstva po prehodu iz centralno-planskega sistema v tržno ekonomijo.

Skozi proces tranzicije se je oblikovala pomembna razlika med »površinskim« in »globokim« prestrukturiranjem (EBRD Transition Report, 1999, str. 165). Prva oblika se nanaša predvsem na zmanjšanje obsega proizvodnje, zaposlenosti ter zmanjševanje presežnih kapacitet, povezanih z izgubo starih trgov. Druga oblika poleg tega vključuje še razvoj novih proizvodnih linij, identifikacijo novih trgov ter uvajanje novih tehnik vodenja in poslovnih strategij, v najširšem smislu pa tudi stabilnost gospodarstva, ki privablja tuj kapital, povečevanje mednarodne trgovine, pravilen razvoj zasebnega sektorja ter predvsem povečevanje kakovosti človeškega kapitala. Na tem mestu bi posebej izpostavil dejavnike, ki so omogočali pritok kapitala v tranzicijske države, saj je znano da je nizki produktivnosti botrovalo pomanjkanje kapitala in zastarela tehnologija. »Globoko« prestrukturiranje vodi do povečanja produktivnosti v gospodarstvu, kar pa seveda vodi do povečanja BDP-ja in zaposlenosti.

Prav zaradi izbire oblike prestrukturiranja je med skupinami tranzicijskih držav prišlo do razlik v gibanju in doseženi ravni produktivnosti. Čeprav so države CIS zniževale zaposlenost, pa to ni bilo v takšni meri, ki bi se ujemala s padcem v BDP-ju. To je povzročilo, da je produktivnost v večini držav ostala pod »predtranzicijsko« ravnjo. Baltske države so glede na države CIS v precej boljšem položaju, saj se je produktivnost v zadnjih letih že približala ravni, ki so jo dosegale pred začetkom prehoda. V zadnjih letih produktivnost v državah CIS sicer narašča, vendar predvsem kot posledica zniževanja zaposlenosti, kar kaže na to, da so te države izbrale obliko »površinskega« prestrukturiranja. Za razliko od držav CIS so države CEEC5 že kmalu po začetku procesa tranzicije presegle »predtranzicijsko« raven produktivnosti dela. Nadaljnje naraščanje produktivnosti dela v teh državah se kaže v ekspanziji BDP-ja, ki že v vseh državah presega raven, ki so jo države dosegale pred procesom tranzicije (Tabela 2 v prilogi). Vse to kaže na to, da so države CEEC5 izbrale obliko »globokega« prestrukturiranja, ki je vključevalo tudi spremembe v mednarodni trgovini in priprave ekonomskega okolja, ki bi pritegnilo večje pritoke tujih direktnih investicij v te države, hkrati pa so več pozornosti namenjale tudi izboljšanju kakovosti človeškega kapitala.

»Recept« za prehod držav v tržno gospodarstvo je bil torej jasen: uspešna stabilizacija gospodarstva ter radikalen in dosleden pristop pri njegovem reformiranju. Očitno je, da se vse države tega niso lotile z enako pripravljenostjo, zato je danes prisotna delitev tranzicijskih držav na uspešne in neuspešne.

SKLEP

Beseda »tranzicija« je do danes že postala redni del našega vsakdanjega besednjaka. Države, ki jih označujemo za tranzicijske, se danes med sabo precej razlikujejo, njihove skupne lastnosti, ki so izhajale iz centralno-planskega sistema, pa so danes le še zgodovina. Države, ki so nastale na področju nekdanje Sovjetske zveze, so v procesu tranzicije od 8 do 9 let, države Srednje in Vzhodne Evrope pa so v proces tranzicije vstopile še nekoliko prej. Po desetih letih se nam zastavi vprašanje, ali je oznaka tranzicijske države še primerna oziroma ali so nekatere države proces prehoda že zaključile. Na splošno velja za vse tri skupine držav, da procesa prehoda še niso zaključile, čeprav so se nekatere temu že zelo približale. Predvsem za države CEEC5 in baltske države lahko predvidevamo, da se bo za njih proces tranzicije zaključil z vstopom v EU leta 2004.

Razumljivo je, da vse države v procesu prehoda niso bile enako uspešne. Predvsem države CIS so v proces tranzicije vstopile s takšno obliko gospodarstva, ki je izčrpalo njihov potencial za rast. To se je videlo v negativni rasti produktivnosti v desetletju pred začetkom prehoda. Za vse države je bilo značilno, da se je zaradi zastarele tehnologije in podedovanih slabosti centralno-planskega sistema produktivnost drastično zmanjšala (v večini držav, z razlikami predvsem med posameznimi skupinami držav). Krčenje proizvodnih tvorcev, tako dela kot kapitala, je vodilo v znižanje BDP-ja. Seveda je bil vpliv nekaterih dejavnikov kratkotrajen, kar nam pomaga razložiti obliko krivulj produktivnosti. Nadaljnji razvoj v gibanju produktivnosti je bil odvisen od stabilizacije gospodarstva in od pripravljenosti držav za uvajanje strukturnih reform ter od tega, kakšno obliko prestrukturiranja so države izbrale. Države, ki so k problematiki prestrukturiranja pristopile resno, so doživele le manjši padec produktivnosti, stopnje rasti produktivnosti pa so bile v kasnejših letih precej visoke. Zato ima v teh državah krivulja produktivnosti obliko črke »J«. Države, ki so se tega problema lotile bolj površinsko, so doživele večji in daljši padec v produktivnosti, krivulja produktivnosti ima zato v teh državah obliko črke »U«. Krivulje, ki prikazujejo gibanje produktivnosti, v veliki meri sovpadajo s krivuljami ki prikazujejo gibanje BDP-ja oziroma gospodarske rasti.

Dejstvo je, da je padec produktivnosti veliko prispeval k padcu BDP-ja v tranzicijskih državah, zato so od rasti produktivnosti odvisni nadaljnji izgledi za gospodarsko rast v teh državah. Z vidika produktivnosti sta prisotna dva razloga za optimizem. Prvi izhaja iz velikih možnosti za povečanje produktivnosti zaradi institucionalnih reform in prestrukturiranja podjetij, drugi pa je velik potencial za povečanje produktivnosti zaradi v zadnjem času relativno dobro izobražene delovne sile. Seveda je od posameznih držav odvisno, kako bodo izkoristile te potenciale, dejstvo pa je, da če jih bodo znale pravilno izkoristiti, to pomeni dobre izgleda za njihovo dolgoročno

gospodarsko rast, saj le dolgoročna in stabilna rast produktivnosti zagotavlja dolgoročno gospodarsko rast.

LITERATURA

1. Abed George T., Davoodi Hamid R.: Corruption, Structural Reforms and Economic Performance in the Transition Economies. IMF Working Paper, 2000, julij, 40 str.
2. Berg Andrew et al.: The Evolution of Output in Transition Economies: Explaining the Differences. IMF Working Paper, 1999, maj, 81 str.
3. Bergsman Joel, Brodman Hary G., Drebensov Vladimir: Improving Russia's Policy on Foreign Direct Investment. World Bank Policy Research Working Paper, 2000, maj, 56 str.
4. Bevan Alan, Estrin Saul, Schaffer Mark E.: Determinants of Enterprise Performance during Transition. CERT Discussion Paper, 1999, januar, 40 str.
5. Brixiova Zuzana, Li Wenli, Yousef Tarik: Skill Acquisition and Firm Creation in Transition Economies. IMF Working Paper, 1999, september, 31 str.
6. Blanchard Oliver J., Froot K.A., Sachs J.D.: The Transition in Eastern Europe: Country Studies. Vol. 1. Chichago Press, 1994. 275 str.
7. Carlin Wendy et al.: Competition and Enterprise Performance in Transition Economies: evidence from a cross-country survey. EBRD Working Paper, 2001, junij, 40 str.
8. Choudhri Ehsan U., Hakura Dalia S.: International Trade and Productivity Growth: exploring the sectoral effects. IMF Staff Paper, 2000. 24 str.
9. De Broeck Mark, Koen Vincent: The Great Contractions in Russia, the Baltics and the Other Countries of the Former Soviet Union: A View from the Supply Side. IMF Working Paper, 2000, marec, 38 str.
10. De Broeck Mark, Koen Vincent: The »Soaring Eagle«: Anatomy of the Polish Take-Off in the 1990's. IMF Working Paper, 2000a, januar, 37 str.
11. De Melo Martha, Denizer Cevdet, Gelb Alan: From Plan to Market: Patterns of Transition. World Bank Policy Research Working Paper, 1996, januar, 70 str.
12. Dolinskaya Irina: Explaining Russia's Output Collapse. IMF Staff Paper, 2002. 20 str.
13. Fischer Stanley: Ten Years of Transition: Looking Back and Looking Forward. IMF Staff Paper, 2002. 10 str.
14. Fischer Stanley, Sahay Ratna: The Transition Economies after Ten Years. IMF Working Paper, 2000, februar, 45 str.
15. Fischer Stanley, Sahay Ratna, Vegh Carlos A.: From Transition to Market: Evidence and Growth Prospects. IMF Working Paper, 1998, april, 36 str.
16. Frydman Roman et al.: Private Ownership and Corporate Performance: Evidence from Transition Economies. World Bank Working Paper, 1997, oktober, 29 str.
17. Gros Daniel, Steinherr Alfred: Winds of Change: Economic Transition in Central and Eastern Europe. New York, 1995. 544 str.

18. Hare Paul G.: Trade Policy during Transition: Lessons from the 1990's. CERT Discussion Paper, 2000, julij, 33 str.
19. Havrylyshyn Oleh, Van Rooden Ron: Institutions Matter in Transition but so do Policies. IMF Working Paper, 2000, marec, 28 str.
20. Havrylyshyn Oleh, McGettigan Donald: Privatization in Transition Countries: A Sampling of the Literature. IMF Working Paper, 1999, januar, 44 str.
21. Jazbec Boštjan: Macroeconomics of Transition. Working Paper. Ljubljana: Faculty of Economics, 2001. 65 str.
22. Jazbec Boštjan: Real Exchange Rate Determination in Transition Economies. Ph.D.Thesis. Ljubljana: Faculty of Economics, 2000. 232str.
23. Keller Peter, Schiff Jerald: Labor Markets in Hard-Peg Accession Countries: The Baltics and Bulgaria. IMF Country Report, 2001, julij, 80 str.
24. Koen Vincent, De Masi Paula: Prices in Transition: Ten Stylized Facts. IMF Working Paper, 1997, november, 31 str.
25. Pohl Gerhard et al.: Privatization and Restructuring in Central and Eastern Europe: Evidence and Policy Options. World Bank Technical Paper, 1997, avgust, 46 str.
26. Rutkowski Michal: Workers in Transition. World Bank Background Paper for World Development Report, 1995, december, 48 str.
27. Salgado Ranil: Impact of Structural Reforms on Productivity Growth in Industrial Countries. IMF Working Paper, 2002, januar, 26 str.
28. Senjur Marjan: Gospodarska rast in razvojna ekonomika. Ljubljana: Ekonomska fakulteta, 1993. 537 str.
29. Stare Metka: Tokovi mednarodne menjave proizvodnih storitev in njihov razvojni pomen. Doktorska disertacija. Ljubljana: Ekonomska fakulteta, 1999.
30. Stern Nicholas: The future of the economic transition. EBRD Working Paper, 1998, julij, 16 str.
31. Weder Beatrice: Institutional Reforms in Transition Economies: How Far Have They Come?. IMF Working Paper, 2001, avgust, 26 str.
32. Yasin Ye. G. et al.: Investment Climate and Prospects of Economic Growth in Russia. State University-Higher School of Economics Moscow, 2000, april, 33 str.

VIRI

1. A Decade of Transition: Regional Monitoring Report no. 8, 2001.
2. EBRD Transition Report. London, 2001.
3. EBRD Transition Report. London, 2000.
4. EBRD Transition Report. London, 1999.
5. The Little Data Book. World Bank, april 2001.
6. Trends in Transition Proces. EBRD, 2001.
7. World Economic Outlook. IMF, 2000.
8. World Economic Outlook. IMF, 1998.
9. World Economic Outlook. IMF, 1997.

PRILOGA

Tabela 1: Začetne razmere v državah v prehodu

Država/ Skupina držav	BDP p.c. v letu 1989 ¹	Delež trgovine v okviru CMEA ²	Delež kmetijstva v BDP ³	Bogatost z naravnimi viri ⁴	Leta pod komunizmom	Zunanji dolg ⁵	Delež vpisanih v srednje šole ⁶
<i>CEEC5</i>	7565	9	9	0	43	36,8	0,87
Češka	8207	10	7	0	43	12,2	0,91
Madžarska	6081	10	14	0	41	64,0	0,75
Poljska	5687	17	13	1	42	63,4	0,82
Slovaška	6969	10	7	0	43	6,8	0,96
Slovenija	11525	5	5	0	44	0,0	0,90
<i>baltske države</i>	5094	31	22	0	51	0,1	0,93
Estonija	6475	27	20	0	51	0,0	1,00
Latvija	5204	31	19	0	51	0,0	0,89
Litva	3603	34	27	0	51	0,2	0,88
<i>CIS</i>	3517	25	25	1	73	1,7	0,92
Armenija	2453	21	11	0	74	0,0	...
Azerbaidžan	2466	33	22	2	75	0,0	0,90
Belorusija	6667	45	22	0	75	0,1	0,92
Gruzija	2203	19	22	1	70	0,0	0,89
Kazahstan	4133	18	29	2	75	0,0	0,96
Kirgizija	2770	21	33	0	75	0,0	0,99
Moldavija	3562	25	32	0	52	0,0	0,77
Rusija	5627	18	15	2	74	12,1	0,91
Tadžikistan	1778	22	27	0	75	8,6	1,00
Turkmenija	3308	34	29	2	75	0,0	...
Ukrajina	4658	25	21	1	75	0,0	0,91
Uzbekistan	2577	27	31	1	75	0,0	0,98

Vir: Fischer, Sahay, 2000, str. 36.

¹ Merjen po metodi paritete kupne moči.

² Odstotek celotne trgovine v letu 1990.

³ Merjen kot odstotek dodane vrednosti.

⁴ 0 – označuje, da država ni bogata z naravnimi viri, 1- država je zmerno bogata, 2- država je bogata z naravnimi viri.

⁵ V letu pred začetkom tranzicije, merjen v odstotku BDP-ja.

⁶ V letu pred začetkom tranzicije, delež šolajoče se populacije.

Tabela 2: Realna rast BDP-ja v tranzicijskih državah v letih 1989-2001
(indeks, 1989 = 100)

Država	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001*
CEEC5	100	95,3	84,9	82,7	83,2	86,6	90,9	94,9	98,9	102,1	105,2	109,5	112,4
Češka	100	98,8	87,5	87	87,1	89	94,3	98,8	97,8	95,7	95,5	97,4	100,9
Madžarska	100	96,5	85	82,4	81,9	84,3	85,5	86,6	90,6	95,1	99,3	105,3	109,3
Poljska	100	88,4	82,2	84,3	87,6	92,1	98,6	104,6	111,8	117,1	122	128	129,1
Slovaška	100	97,5	83,3	77,9	75	78,6	83,9	89,1	94,6	98,5	100,4	102,4	105,4
Slovenija	100	95,3	86,8	82	84,3	88,8	92,5	95,7	100,1	103,9	109	114,5	117,3
baltske države	100	97,1	87,5	66,6	57,8	55,5	56,9	59,1	64,4	67,4	66,2	68,8	74,5
Estonija	100	93,5	80,8	69,3	63,1	61,8	64,5	67	74,1	77,6	76,7	80,6	85,1
Latvija	100	102,9	92,2	60	51,1	51,5	51	52,7	57,3	59,5	59,6	62,2	69,2
Litva	100	95	89,6	70,5	59,1	53,3	55,1	57,6	61,8	65	62,3	63,6	69,3
CIS	100	96,7	88,4	71,4	63,6	54,1	50,7	50,9	52,1	53,5	55,7	58,7	66,1
Armenija	100	92,6	76,8	44,7	40,7	42,9	45,9	48,6	50,2	53,8	55,6	57,6	67,2
Azerbaidžan	100	88,3	87,7	67,9	52,2	41,9	37	37,4	39,6	43,6	46,8	50,3	59,5
Belorusija	100	97	95,8	86,6	80,1	70	62,7	64,4	71,8	77,7	80,4	82	86
Gruzija	100	87,6	69,6	38,4	28,6	25,4	26	28,7	31,8	32,7	33,7	34,7	37,7
Kazahstan	100	99,6	86,7	84,1	76,4	66,8	61,3	61,6	62,7	61,5	62,5	67,6	80,6
Kirgizija	100	103	97,9	79,3	66,6	53,2	50,3	53,9	59,2	60,5	62,7	65,8	71,1
Moldavija	100	97,6	80,5	57,1	56,4	38,8	38,3	35,3	35,7	32,7	31,2	30,6	35,1
Rusija	100	96	91,2	78	71,2	62,2	59,6	57,5	58	55,3	57,1	60,8	66
Tadžikistan	100	98,4	91,4	64,9	57,8	46,8	41	39,2	39,9	42	43,5	45,7	55,9
Turkmenija	100	102	97,2	92,1	82,8	68,5	63,6	59,3	52,6	55,3	64,1	76,9	88,9
Ukrajina	100	96,6	85,4	73,3	63,2	48,7	42,7	38,5	37,3	36,6	36,5	37,6	46,6
Uzbekistan	100	101,6	101,1	89,9	87,8	84,1	83,4	84,7	86,8	90,6	94,3	95,3	98,3

*- ocena

Vir: A Decade of Transition - Regional Monitoring Report no. 8, 2001, Trends in Transition Proces, EBRD, 2001, str. 21.

Tabela 3: Tuje direktne investicije v tranzicijske države (v mio USD)

Država	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	Kumulativne FDI 1989-2000	Kumulativne FDI p.c. 1989-2000
CEEC5	2,951	3,689	2,755	8,447	6,391	6,393	9,684	13,519	17,082	73,041	1,201
Češka	983	563	749	2,526	1,276	1,275	2,641	4,912	4,500	19,424	1,884
Madžarska	1,471	2,328	1,097	4,410	1,987	1,653	1,453	1,414	1,650	19,420	1,935
Poljska	284	580	542	1,134	2,741	3,041	4,966	6,348	9,299	29,052	751
Slovaška	100	107	236	194	199	84	347	701	1,500	3,611	669
Slovenija	113	111	131	183	188	340	250	144	133	1,534	768
baltske države	...	236	522	516	642	973	1,798	1,031	872	6,589	983
Estonija	...	156	212	199	111	130	547	222	277	1,882	1,307
Latvija	...	50	279	245	379	515	303	331	300	2,400	1,016
Litva	...	30	31	72	152	328	921	478	295	2,307	626
CIS	135	642	1,579	3,313	4,419	7,963	5,744	4,130	5,347	33,559	170
Armenija	0	1	8	25	18	52	221	131	150	605	159
Azerbaidžan	...	0	22	282	661	1,093	1,024	510	500	4,092	502
Belorusija	...	18	11	15	73	198	142	225	171	852	83
Gruzija	...	0	8	6	54	236	221	60	101	687	128
Kazahstan	100	473	635	964	1,137	1,320	1,143	1,584	1,350	8,706	558
Kirgizija	38	96	47	83	109	35	42	450	95
Moldavija	17	14	18	73	23	71	88	34	100	438	102
Rusija	500	1,663	1,665	4,036	1,734	746	2,000	12,344	85
Tadžikistan	9	9	12	20	25	30	24	21	19	141	22
Turkmenija	...	79	103	233	108	108	62	89	100	882	165
Ukrajina	151	257	526	581	749	494	583	3,341	67
Uzbekistan	9	48	73	-24	90	167	226	201	231	1,021	41

Vir: EBRD Transition Report, 2001, str. 112-213.

Tabela 4: Delež *de novo* podjetij v BDP-ju po posameznih državah v letu 1995

Država	De novo podjetja, % BDP-ja	Povprečje*
Češka	30	39%
Madžarska	45	
Poljska	50	
Slovaška	25	
Slovenija	45	
Estonija	50	47%
Latvija	50	
Litva	40	
Armenija	35	23%
Azerbaidžan	25	
Belorusija	10	
Gruzija	25	
Kazahstan	20	
Kirgizija	35	
Moldavija	20	
Rusija	20	
Tadžikistan	15	
Turkmenija	15	
Ukrajina	30	
Uzbekistan	30	

* - netehtano povprečje

Vir: Havrylyshyn, McGettigan, 1999, str. 8.

Tabela 5: Napredek in metode privatizacije velikih in srednje velikih podjetij

Država	EBRD tranzicijski indikator za privatizacij o velikih podjetij ¹	Prodaja zunanjim lastnikom	Vaučerska privatizacija		MEBO ²	Drugo ³
			Enak dostop	Ugodnosti za insiderje		
Češka	4	Sekundarno	Primarno	-	-	-
Madžarska	4	Primarno	-	-	-	Sekundarno
Poljska	3+	Terciarno	Sekundarno	-	Primarno	-
Slovaška	4	-	Sekundarno	-	Primarno	-
Slovenija	3+	Sekundarno	-	-	Primarno	-
Estonija	4	Primarno	-	-	Sekundarno	-
Latvija	3	Sekundarno	Primarno	-	-	-
Litva	3	-	Primarno	-	Sekundarno	-
Armenija	3	-	Primarno	Sekundarno	-	-
Gruzija	3+	-	-	Primarno	Sekundarno	-
Kazahstan	3	Sekundarno	Primarno	-	-	-
Kirgizija	3	-	Primarno	-	-	-
Moldavija	3	Sekundarno	-	Primarno	-	-
Rusija	3+	Sekundarno	-	Primarno	Terciarno	-
Tadžikistan	2	-	-	-	Primarno	-
Ukrajina	2	-	Sekundarno	-	Primarno	-
Uzbekistan	3	-	-	-	Primarno	Sekundarno

Vir: Havrylyshyn, McGettigan, 1999, str. 37.

¹ Vrednost indikatorja 2 pomeni, da je bilo do 25 % premoženja od državnih podjetij privatiziranega, vrednost 3 pomeni do 50 %, vrednost 4 pa več kot 50 % privatiziranega premoženja.

² Management-employee buy-outs – managersko-delavski odkup.

³ Vsebuje prodajo premoženja zaradi nesolventnosti in masovno privatizacijo na osnovi preferencialnih kreditov.

Tabela 6: Deleži kmetijstva, industrije in storitev v dodani vrednosti v tranzicijskih državah v letih 1990, 1998 in 1999 (v % BDP)

DRŽAVA	KMETIJSTVO			INDUSTRIJA			STORITVE		
	1990	1998	1999	1990	1998	1999	1990	1998	1999
CEEC 5									
Češka	8,4	4,8	3,9	48,8	45,3	43,3	42,8	49,9	52,8
Madžarska	14,5	5,7	-	39,1	33,7	-	46,4	60,6	-
Poljska	8	4,2	3,4	48,3	31,8	31,2	43,7	64	65,4
Slovaška	7,4	4,2	4,1	59,1	31,9	31,6	33,5	63,9	64,3
Slovenija	5,5	4,2	3,7	45,6	38,5	38,4	48,9	57,3	57,9
baltske države									
Estonija	16,6	6,4	5,8	49,7	28,1	25,7	33,7	65,5	68,5
Latvija	21,9	4,3	4	46,2	30,2	27,6	31,9	65,4	68,4
Litva	27,1	10,4	8,8	30,9	32,9	31,8	42	56,7	59,9
CIS									
Armenija	17,3	34	28,7	52	30,8	32,6	30,7	35,2	38,7
Azerbaidžan	-	21,4	23,3	-	42,6	35,4	-	36	41,3
Belorusija	23,8	12,5	12,9	47,2	43	42,1	29	44,5	45
Gruzija	-	35,6	36	-	13	12,9	-	51,4	51,1
Kazahstan	26,7	9,2	10,5	44,6	31,2	32,4	28,7	59,6	57,1
Kirgizija	34,2	39,5	37,7	35,8	22,8	26,7	30	37,7	35,6
Moldavija	-	30,5	25,1	-	23,4	21,6	-	46,1	53,5
Rusija	16,6	5,4	6,6	48,4	36,4	37,7	35	58,2	55,7
Tadžikistan	-	22,1	18,7	-	22,2	24,6	-	55,8	56,7
Turkmenija	32,2	26,7	27,1	29,2	44,1	45	38,6	39,2	27,9
Ukrajina	25,6	14,2	12,8	44,6	35,4	38,4	29,8	50,4	48,8
Uzbekistan	32,8	31,3	32,9	33	26,2	24,5	34,3	42,5	42,6

Vir: The Little Data Book, World Bank, April 2001.

